
Nederlands Nationaal Hervormingsprogramma 2017

Inhoud

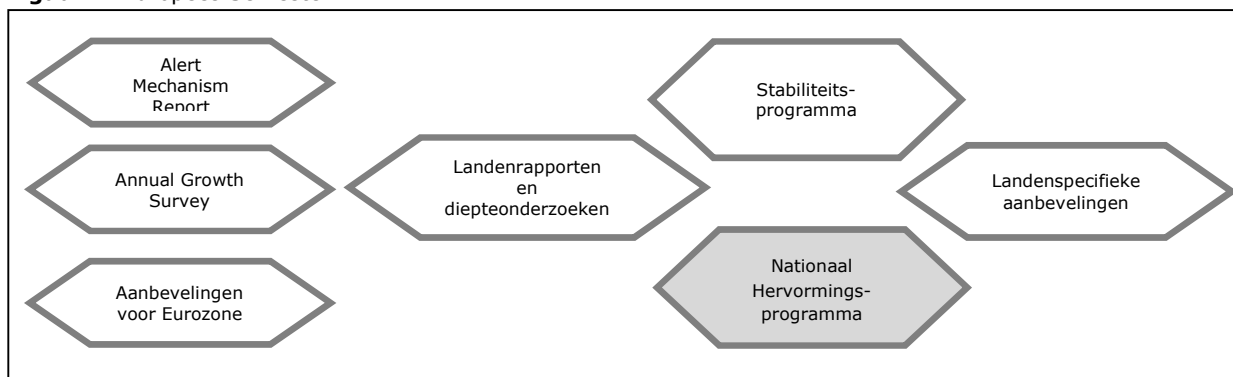
1. Introductie	3
1.1. Europees Semester	3
1.2. Leeswijzer	3
1.3. Landenrapportage Nederland 2017	4
2. Macro-economische context	6
3. Landenspecifieke aanbevelingen	8
3.1. Budgettaire inspanningen & onderzoek en innovatie	8
3.2. Arbeidsmarkt	11
3.3. Pensioenstelsel en woningmarkt	14
3.4. Relatie met aanbevelingen voor Eurozone	17
4. Voortgang Europa 2020-strategie	18
4.1. Werkgelegenheid	20
4.2. Onderzoek en innovatie	22
4.3. Klimaatverandering en duurzame energievoorziening	26
4.4. Onderwijs	28
4.5. Armoede en bestrijding sociale uitsluiting	29
5. Betrokkenheid Parlement en overige belanghebbenden	33
Appendix A: Overige tabellen	34

1. Introductie

1.1. Europees Semester

Het Europees Semester is een jaarlijkse cyclus van coördinatie van het financieel-economische beleid en begrotingsbeleid in de Europese Unie. Het start in het najaar met de publicatie van het 'Alert Mechanism Report' en de 'Annual Growth Survey' door de Europese Commissie. Sinds het Europees Semester van 2015-2016 publiceert de Europese Commissie aanbevelingen voor de eurozone aan het begin van het Europees Semester. Dit kan er aan bijdragen dat uitdagingen voor het gehele eurogebied beter tot uiting komen in nationaal beleid. Na onderzoek in en contacten met de lidstaten volgen in februari de landenrapporten van de Europese Commissie over de stand van zaken van de economie en voortgang op de landenspecifieke aanbevelingen van het voorgaande Semester en de bredere Europa 2020-doelen. Het landenrapport bevat ook een diepteonderzoek voor lidstaten voor welke het Alert Mechanism Report aanleiding geeft tot verdere analyse van mogelijke macro-economische onevenwichtigheden. Vervolgens rapporteren lidstaten in het voorjaar in het Stabiliteits- of Convergenceprogramma en het Nationaal Hervormingsprogramma (NHP) over de begroting, de stand van de economie en de economische hervormingen, eveneens in het licht van de eerdere aanbevelingen en Europa 2020-doelen. Deze programma's vormen samen met de landenrapporten en bilaterale contacten de bronnen voor de nieuwe landenspecifieke aanbevelingen die de Europese Commissie in mei voorstelt en die al dan niet met wijzigingen door de Raad van de Europese Unie in juni worden vastgesteld.

Figuur 1. Europees Semester

Net als in vorige jaren ligt de focus van dit NHP op enerzijds de wijze waarop invulling is en wordt gegeven aan de landenspecifieke aanbevelingen die Nederland in 2016 heeft gekregen en anderzijds de voortgang richting de nationale doelen in het kader van de Europa 2020-strategie. Daarbij is voorzien in een appreciatie op de bevindingen en het oordeel van de Europese Commissie over de bereikte voortgang, zoals beschreven in de landenrapportage Nederland 2017.^{1,2} Tot slot wordt kort ingegaan op de relatie tussen de voortgang op de landenspecifieke aanbevelingen en de aanbevelingen voor de hele Eurozone.

1.2. Leeswijzer

Het NHP is vormgegeven conform de richtlijnen van de Europese Commissie (verder 'Commissie' genoemd). Hoofdstuk 2 schetst het macro-economisch beeld. In hoofdstuk 3 wordt toegelicht hoe het kabinet invulling heeft gegeven aan de landenspecifieke aanbevelingen voor Nederland uit 2016. Ook wordt ingegaan op de relatie tussen de invulling van de landenspecifieke aanbevelingen en de aanbevelingen voor de hele Eurozone. Hoofdstuk 4 behandelt de voortgang ten aanzien van de Europa-2020 doelstellingen. In hoofdstuk 5 wordt uiteengezet hoe de Tweede en Eerste Kamer, sociale partners en medeoverheden zijn betrokken bij de totstandkoming van het NHP.

¹ Europese Commissie, 2017, 'Landenverslag Nederland 2017', SWD(2017) 84.

² De appreciatie, die geïntegreerd is in het NHP, vervangt het reguliere BNC-fiche.

Nederland zendt de Commissie naast dit NHP ook het Stabiliteitsprogramma (SP) toe. De inhoud van beide documenten vertoont enige overlap, bijvoorbeeld op het gebied van de macro-economische vooruitzichten. Het SP concentreert zich op de begrotingsontwikkelingen en het begrotingsbeleid, terwijl in het NHP het pakket van beleidsmaatregelen centraal staat. Waar relevant verwijzen deze documenten naar elkaar.

1.3. Landenrapportage Nederland 2017

In het kader van het Europees Semester heeft de Commissie op 22 februari 2017 de 'Landenrapportage Nederland 2017' gepubliceerd.³ Dit document bevat het diepteonderzoek naar mogelijke macro-economische onevenwichtigheden in de Nederlandse economie, een analyse van overige structurele economische ontwikkelingen en een beoordeling door de Commissie van de vooruitgang met de implementatie van de landenspecifieke aanbevelingen.

Het landenrapport gaat in op een breed scala aan onderwerpen. Bijzonder van belang is de bevinding van de Commissie dat in Nederland sprake is van twee (niet-buitensporige) onevenwichtigheden. De ernst van de onevenwichtigheid is ingeschaald in de laagste categorie. Dat betekent dat de Commissie geen vervolgstappen zal nemen, maar verdere ontwikkelingen in de gaten zal blijven houden.

De Commissie signaleert in Nederland hoge huishoudensschulden, voornamelijk als gevolg van de institutionele inrichting. Met name de schokgevoeligheid van de lange balansen wordt door de Commissie als problematisch beschouwd. Hiermee wordt eenzelfde conclusie getrokken als in voorgaande jaren. De huishoudensschulden zijn in de afgelopen jaren gedaald, waar ze in de decennia ervoor trendmatig zijn gestegen. Het risico op nieuwe excessen is verkleind door de striktere hypotheekvoorschriften zoals de lagere maximale Loan-to-income (LTI) en Loan-to-value (LTV) ratio's en de beperking van de hypotheekrenteaftrek. De verstoringen op de woningmarkt, in het bijzonder de aantrekkelijkheid van koop en sociale huur ten opzichte van vrije huur, blijven volgens de Commissie relevant. Nieuwe maatregelen zijn nodig, en de hypotheekrenteaftrek moet sneller worden afgebouwd.

Naast de woningmarkt ziet de Commissie ook onevenwichtigheden in het overschot op de lopende rekening van Nederland. Het overschot zou deels van structurele aard zijn, en wordt vooral veroorzaakt door de hoge besparingen van niet-financiële bedrijven. Dit hangt samen met de aanwezigheid van grote multinationals in Nederland vanwege het gunstige vestigingsklimaat. De Commissie oordeelt positief over genomen maatregelen die het overschot verkleinen. De lastenverlichting van het vijf-miljard pakket heeft bijgedragen aan de versterking van de binnenlandse vraag. De uitfasering van het pensioen in eigen beheer draagt bij aan een minder groot overschot. De Commissie ziet ruimte om het groeipotentieel van de Nederlandse economie verder te versterken door uitgaven aan onderzoek en innovatie te verhogen, en het pensioenstelsel te hervormen.

Appreciatie

De Nederlandse economie verkeert in goede gezondheid, ondanks dat het economisch potentieel nog steeds niet volledig wordt benut. In 2016 werd een groei genoteerd van 2,1%, alweer het tweede jaar van groei boven de 2% en het derde jaar van groei sinds de crisis. In 2017 wordt een groei van vergelijkbare orde verwacht. Het herstel is breed gedragen, met een sterk aantrekkende binnenlandse vraag en een gestaag groeiende uitvoer. Ondanks de weerbaarheid van de Nederlandse economie blijven de internationale risico's bestaan. De keuze van het Britse volk voor uittreding uit de Europese Unie vormt onmiskenbaar het grootste risico door de nauwe handels- en investeringsrelaties tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Het kabinet benadrukt dat er in de afgelopen jaren verschillende structurele hervormingen zijn doorgevoerd op de woningmarkt, zowel voor het huur- als het koopsegment. Dit leidt tot een meer evenwichtige en stabiele woningmarkt met meer mobiliteit, minder risico's voor huishoudens en financiële bedrijven en lagere belastinguitgaven. In hoofdstuk 3.3 wordt het woningmarktbeleid van het kabinet in meer detail toegelicht.

---

³ Europese Commissie, 2017, 'Landenverslag Nederland 2017', SWD(2017) 84.

Het kabinet herkent de analyse van de Commissie dat het overschot op de lopende rekening voornamelijk volgt uit structurele kenmerken van de Nederlandse economie. Hierbij valt te denken aan de gunstige geografische ligging, het concurrentievermogen van het bedrijfsleven en de gasbaten. Het kabinet tekent hierbij aan dat de inspanningen om de private schuldenlast te beperken, een reductie van het overschot op de lopende rekening bemoeilijken. Het kabinet herinnert de Commissie aan de genomen beleidsmaatregelen in de afgelopen jaren, die de binnenlandse vraag hebben versterkt en de besparingen hebben gedempt. Het kabinet verwelkomt de inzichten van de Commissie over het spaaroverschot bij het Nederlandse bedrijfsleven en de rol van het Nederlandse pensioenstelsel. Deze kunnen bijdragen aan de discussie over de balans tussen besparingen en investeringen in de Nederlandse economie.

Het kabinet nuanceert de constatering van de Commissie dat Nederland gedurende het afgelopen jaar over het algemeen beperkte voortgang heeft geboekt ten aanzien van de implementatie van de landenspecifieke aanbevelingen. Dit kan niet los gezien worden van de in eerdere jaren bereikte voortgang. Zo behoorde Nederland in de eerste drie jaren van de kabinetsperiode qua implementatiegraad bij de vier best presterende lidstaten. Bovendien zijn er in het afgelopen jaar belangrijke maatregelen getroffen om de Nederlandse economie verder te versterken. Zo is de wig op arbeidsloon verkleind door o.a. een verdere intensivering van de arbeidskorting, bovenop de reeds geïntroduceerde lastenverlaging op arbeid in de afgelopen jaren (o.a. het "5 miljard pakket"). Investeringen worden ondersteund door het besluit van het kabinet om een Nederlandse financierings- en ontwikkelingsinstelling op te richten.⁴ Invest-NL zal rendabele investeringen in bedrijven en projecten mogelijk maken die vanwege hun onzekere risico-rendementsverhouding of lange onzekere terugverdientijden onvoldoende financiering in de markt kunnen aantrekken.

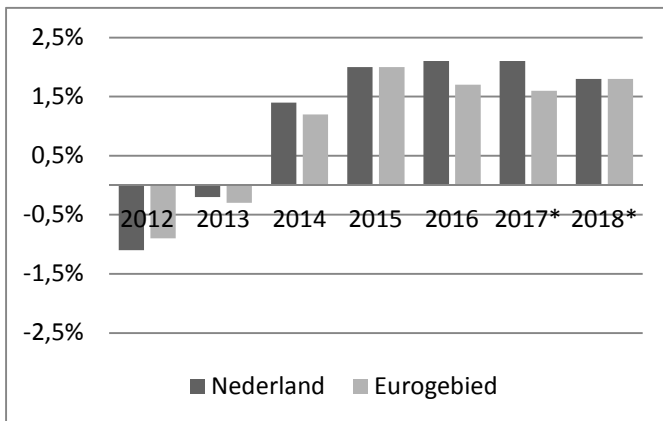
---

⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 28 165, nr. 266.

2. Macro-economische context

In het afgelopen jaar noteerde Nederland alweer het derde jaar van economische groei sinds de crisis. De Nederlandse economie groeide met 2,2%, en behoorde daarmee tot de voorhoede van het Eurogebied. Het inkomen per hoofd oversteeg voor het eerst het niveau van voor de crisis. De begroting kwam voor het eerst in negen jaar weer in evenwicht. En naar verwachting van het Centraal Planbureau houdt het economische momentum ook de komende jaren aan.

Figuur 2. Economische groei gedurende de kabinetsperiode

De economische groei blijft breed gedragen, met bijdragen van de binnenlandse bestedingen en de uitvoer. De investeringen in bruto activa zijn in het afgelopen jaar toegenomen met 4,8%. Ten opzichte van 2015 bestond een kleiner deel daarvan uit woninginvesteringen en een groter deel daarvan uit bedrijfsinvesteringen. Door de robuuste investeringsgroei van de afgelopen jaren ligt de investeringsquote weer op het langjarig gemiddelde. Ook de consumptie van huishoudens neemt het sterkst toe in jaren, met een toename van 1,7%. Dat is het gevolg van een verbeterde koopkrachtpositie

van huishoudens, een hoog consumentenvertrouwen en de positieve ontwikkelingen op de woningmarkt. Ook de uitvoer blijft bijdragen aan de economische groei met een positieve mutatie van 3,9% in 2016. De uitvoergroei lag daarmee hoger dan de teleurstellende groei van het wereldhandelsvolume.

Ook voor 2017 en 2018 zijn er positieve vooruitzichten. Het economische momentum zal zich volgens het CPB handhaven, met een verwachte groei van 2,1% in 2017 en 1,8% in 2018. Door de toenemende werkgelegenheid zal de werkloosheid verder dalen, naar 4,9% in 2017 en 4,7% in 2018. Het begrotingsoverschot loopt bij ongewijzigd beleid verder op naar 0,8% bbp in 2018. De schuldquote daalt in 2018 naar 55,5% bbp in 2018, ruimschoots onder het EMU-criterium van 60% bbp.

De economische bedrijvigheid van het afgelopen jaar vindt zijn weerslag op de arbeidsmarkt. De werkloosheid is in het afgelopen jaar gedaald, van 588.000 werklozen (6,6% van de beroepsbevolking) in december 2015 naar 482.000 werklozen (5,4% van de beroepsbevolking) in december 2016. De werkgelegenheid is in 2016 toegenomen met 2,3% en zal in 2017 naar verwachting toenemen met 1,9%. Te zien is dat de nieuwe banen grotendeels worden bezet met flexibele contracten. De dynamiek op de arbeidsmarkt neemt eveneens toe. Het aantal vacatures dat gedurende 2017 ontstaat, ligt naar verwachting dicht op het recordniveau van voor de crisis.

Tabel 1. Korte termijnraming voor de Nederlandse economie

Procentuele mutatie, tenzij anders vermeld	2016	2017	2018
	Realisatie	Raming	Raming
Bruto binnenlands product (bbp)	2,2	2,1	1,8
Consumptie huishoudens	1,7	2,0	1,4
Overheidsconsumptie	1,0	0,8	1,0
Investeringen (inclusief voorraden)	4,8	3,6	2,8
Uitvoer goederen en diensten	3,4	3,5	3,9
Invoer goederen en diensten	3,7	3,6	3,9
Werkloosheid (percentage van de beroepsbevolking)	6,0	4,9	4,7
Werkloosheid (in duizenden personen)	538	445	430
Koopkracht, statisch, mediaan	2,7	0,1	0,3
Inflatie (geharmoniseerde consumenten-prijsindex)	0,1	1,6	1,4
EMU-saldo	0,4	0,5	0,8
Structureel EMU-saldo	0,5	0,1	0,3
EMU-schuld (in % van BBP)	62,3	58,5	55,5

Bron: CPB, CBS

De economische groei tekent zich duidelijk af en blijft robuust ondanks internationale onzekerheden. Het open karakter van de Nederlandse economie maakt het gevoelig voor ontwikkelingen in de wereldeconomie. De internationale risico's zijn momenteel vooral neerwaarts van karakter. De beleidsonzekerheid neemt toe door de keuze van het Verenigd Koninkrijk om uit de Europese Unie te treden en de geplande verkiezingen in het Eurogebied. De wereldhandel is erg matig toegenomen in het afgelopen jaar. Maar tot nu is de Nederlandse economie weerbaar gebleken.

In de hervormingsprogramma's van de afgelopen jaren is reeds in detail ingegaan op verschillende pakketten aan maatregelen die de afgelopen jaren zijn doorgevoerd, te weten het regeerakkoord 2010, het 'lenteakkoord', het 'begrotingsakkoord 2012', het 'zesmiljardpakket' en het 'vijfmiljardpakket'. Daarbij zijn ook de effecten op de middellange termijn in kaart gebracht.⁵

Het NHP is geschreven in de periode van de Tweede Kamerverkiezingen. Op het moment van schrijven was er nog geen nieuwe regering gevormd. Het is aan een volgend kabinet om te bepalen welke maatregelen worden genomen om de Nederlandse economie verder te versterken. Daarbij kan dit kabinet gebruik maken van een ambtelijke verkenning naar potentiële investerings- en hervormingsopties, die in 2016 door de Studiegroep Duurzame Groei is gepubliceerd.⁶

---

⁵ NHP 2016, bijlage bij 'Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 21 501-07, nr. 1351';
NHP 2014, bijlage bij 'Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 21 501-07, nr. 1148';
NHP 2013, bijlage bij 'Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 21 501-07, nr. 1041'.

⁶ Rapport van de Studiegroep Duurzame Groei. Bijlage bij 'Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 34 300-76'.

3. Landenspecifieke aanbevelingen

In juli 2016 heeft de Raad van de Europese Unie voor Nederland drie aanbevelingen vastgesteld op basis van een voorstel van de Commissie. Deze aanbevelingen liggen op het terrein van het begrotingsbeleid, de uitgaven aan onderzoek en innovatie, de arbeidsmarkt, de woningmarkt en het pensioenstelsel. De aanbevelingen identificeren belangrijke uitdagingen en specifieke aandachtspunten voor de Nederlandse economie. Een meer uitgebreide toelichting per aanbeveling wordt in paragrafen 3.1 tot en met 3.3 gegeven. Paragraaf 3.4 gaat in op de relatie tussen het beleid van het Nederlandse kabinet en de aanbevelingen voor de eurozone als geheel.

3.1. Budgettaire inspanningen & onderzoek en innovatie

3.1.1. Aanbeveling van de Raad

De letterlijke aanbeveling zoals deze door de Raad is vastgesteld, luidt als volgt:

De afwijking van de budgettaire middellangetermijndoelstelling in 2016 beperken en een jaarlijkse budgettaire aanpassing met 0,6% van het bbp in 2017 bereiken. Overheidsuitgaven prioritair richten op de ondersteuning van meer investeringen in onderzoek en innovatie.

3.1.2. Nieuw beleid gericht op de aanbeveling

Budgettaire inspanningen

Het kabinet heeft gezonde overheidsfinanciën benoemd als een van de pijlers van het kabinetsbeleid. De afgelopen jaren zijn de overheidsfinanciën sterk verbeterd. In 2016 was er voor het eerst sprake van een overschot op de begroting en bedroeg het feitelijk EMU-saldo 0,4% bbp. Volgens de meest recente CPB-raming bedroeg het structurele EMU-saldo in 2016 0,5%. Dat is een verbetering van 1,5%-punt ten opzichte van 2015. Nederland valt hiermee binnen het MTO (-0,5% bbp). De EMU-schuld daalde van 65,2% in 2015 naar 62,3% in 2016, en Nederland voldoet daarmee ook aan de schuldregel.

Voor 2017 raamt het CPB een structureel EMU-saldo van 0,1% bbp en een verdere daling van de EMU-schuld naar 58,5%. Daarmee voldoet Nederland ook voor 2017 aan de MTO en de schuldregel.

Onderzoek en innovatie

Publieke en private investeringen in onderzoek en innovatie zijn cruciaal voor toekomstige economische groei. Het kabinet wil deze investeringen op een hoger peil brengen om groei op lange termijn te versterken. Ook wil het kabinet de Nederlandse doelstelling in zicht houden, namelijk om in 2020 2,5% van het bbp te besteden aan onderzoek en ontwikkeling (in 2015: 2,01% van het bbp). In paragraaf 4.2 wordt dieper ingegaan op het behalen van deze doelstelling.

In de lopende kabinetsperiode heeft het kabinet maatregelen genomen om de overheidsfinanciën te consolideren. Daarbij zijn de onderzoeks- en innovatie-uitgaven grotendeels ontzien. Ook zijn er maatregelen genomen die de private uitgaven aan onderzoek en innovatie extra stimuleren. In tabel 2 is de ontwikkeling van de publieke uitgaven aan onderzoek en innovatie (inclusief belastingprijkkels aan bedrijven) weergegeven voor de periode 2015-2020. De huidige meerjarenramingen laten een lichte daling van de absolute omvang van publieke middelen voor onderzoek en innovatie zien.⁷

Volgens berekeningen van het Rathenau Instituut dalen de publieke middelen voor onderzoek en innovatie in verhouding tot het bbp van 0,93% in 2016 naar 0,84% in 2020.⁸ Indien de Innovatiebox wordt meegerekend (zoals in tabel 2), dan gaat het om een daling van 1,13% van het bbp in 2016 tot

---

⁷ De kapitaalstorting van €2,5 mld. voor Invest-NL waartoe het kabinet op 10 februari 2017 besloten heeft, is niet meegenomen in deze tabel, omdat daarvan nog niet bekend is welk deel ten goede komt aan onderzoek en innovatie.

⁸ Vennekens, A. & Steen, J. van, 2017, '[Publicatie Totale Investerings in Wetenschap en Innovatie 2015-2021](#)'.

1,03% van het bbp in 2020. Het is onzeker hoe groot het effect is van de daling van de publieke middelen voor onderzoek en innovatie op de private investeringen in onderzoek en innovatie, en daarmee op de verdere voortgang van Nederland ten aanzien van deze landenspecifieke aanbeveling.

Tabel 2. Middelen beschikbaar vanuit de Rijksoverheid voor onderzoek en innovatie (in mln euro, werkelijke prijzen)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Fundamenteel onderzoek	3.329	3.396	3.367	3.317	3.335	3.353
Toegepast onderzoek bij TO2-instellingen ⁹	406	404	375	361	359	359
Uitgaven departementen, resterend	1.146	1.221	1.145	1.143	1.126	1.131
Fiscale middelen voor onderzoek en innovatie ¹⁰	2.196	2.544	2.581	2.581	2.581	2.581
Totaal	7.076	7.566	7.468	7.456	7.400	7.424

Bron: Eigen bewerking op basis van gegevens Rathenau Instituut¹¹ en middelen voor Innovatiebox¹²

Voor 2017 heeft het kabinet een aantal beleidsveranderingen doorgevoerd:

- Het budget van de fiscale innovatieregeling Wet Bevordering Speur- & Ontwikkelingswerk (WBSO) is in 2017 verruimd met €33 miljoen en wordt vanaf 2018 verruimd met €85 miljoen, waarmee de ondersteuningspercentages gehandhaafd kunnen blijven bij stijgende aanspraak op deze regeling.
- De TKI-toeslagregeling voor de topsectoren is van naam veranderd, wordt verder vereenvoudigd en heet nu 'PPS-toeslag voor onderzoek en innovatie'. Bepaalde grote en cross-sectorale samenwerkingsprojecten kunnen nu ook rechtstreeks bij RVO.nl projecttoeslag aanvragen, in plaats van alleen bij een TKI.
- Het kabinet handhaaft de intensivering van de MIT-regeling (MKB Innovatiestimulering Topsectoren) in 2017. Het budget dat Rijk en provincies samen beschikbaar stellen blijft daarmee €55 miljoen.
- Aan topteam van de Topsectoren en kennisvoorzitters is gevraagd om voor de periode 2018-2021 Kennis- en Innovatieagenda's (KIA's) op te stellen en – op basis daarvan - een concept Kennis en Innovatiecontract 2018-2019. Naast het creëren van synergie tussen de KIA's van de topsectoren en de NWA bestaat de wens om de innovatieagenda's sterker te verbinden met maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën. Dit sluit aan bij de aanpak in Europa (Horizon 2020) en biedt tegelijkertijd de mogelijkheid het innovatiebeleid en de inzet van het bedrijfsleven nauwer te verbinden met de (kennis)agenda's van departementen. De Kennis- en Innovatiecontracten krijgen hiertoe, in samenhang met de NWA, een nieuwe focus gericht op maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën.
- Het kabinet maakt € 32 miljoen euro vrij uit de OCW-begroting voor de Startimpuls Nationale Wetenschapsagenda (NWA). Hiermee wordt een vliegende start gegeven aan kansen die de Nationale Wetenschapsagenda biedt op wetenschappelijke doorbraken en maatschappelijke impact. Van het budget wordt € 20 miljoen bestemd voor thematische prioritering van onderzoek in een aantal routes van de Nationale Wetenschapsagenda, € 5 miljoen wordt bestemd voor talentbeleid, € 5 miljoen wordt bestemd voor kennisbenutting en valorisatie en € 2 miljoen wordt bestemd om de kennisagenda's van andere departementen aan te laten sluiten bij de routes van de Nationale Wetenschapsagenda. De Startimpuls Nationale Wetenschapsagenda stimuleert door deze initiatieven meer synergie en publiek-private samenwerking.
- Het Europese kaderprogramma Horizon 2020 en het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling stimuleren private en publieke O&I-uitgaven. Het kabinet zet middelen in voor de Rijkscofinanciering. Het kabinet zet de in 2015 opgezette regeling Stimulering Europees Onderzoek (SEO-regeling) voort om de Nederlandse deelname van publiek gefinancierde kennisinstellingen binnen EU-programma's voor onderzoek en innovatie te vergroten.
- Onlangs heeft het kabinet besloten om een Nederlandse financierings- en ontwikkelingsinstelling genaamd Invest-NL op te richten.¹³ Invest-NL zal rendabele investeringen in bedrijven en

⁹ Exclusief middelen uit de PPS-toeslag. Deze middelen maken deel uit van de regel 'Uitgaven departementen'.

¹⁰ Dit betreft de WBSO en de Innovatiebox.

¹¹ Rathenau Instituut, 2017, 'Voorpublicatie Totale investeringen in wetenschap en innovatie (2015-2021)'.

¹² Bij de middelen voor de Innovatiebox is gewerkt met een raming van het Ministerie van Financiën, die aansluit op de raming in Miljoennota 2017 (€ 1.390 mln. in 2016 en 1.365 mln. in 2017 en daarna).

¹³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 28 165, nr. 266.

projecten mogelijk maken die vanwege hun onzekere risico-rendementsverhouding of lange onzekere terugverdientijden onvoldoende financiering in de markt kunnen aantrekken. Daartoe krijgt de instelling ontwikkelcapaciteit, bestaande financieringsinstrumenten en een kapitaalstorting van in totaal € 2,5 miljard. Initiatieven kunnen hierdoor een beter beroep doen op private financiering van onder meer institutionele beleggers en Europese fondsen en programma's.

3.1.3. Landenrapportage Nederland 2017

De Commissie geeft in het landenrapport geen formeel oordeel over de voortgang van Nederland op het budgettaire aspect van de aanbeveling. Wel constateert zij dat de Nederlandse overheidsfinanciën sterk verbeterd zijn in de afgelopen jaren. Het buitensporig tekort werd gecorrigeerd in 2013, en in 2016 werd de begroting weer in evenwicht gebracht. Wel blijven er uitdagingen rondom de compositie van uitgaven. Uitgaven aan onderzoek en innovatie liggen lager dan dat van de Europese koplopers en de Commissie oordeelt dat er geen maatregelen zijn genomen in het afgelopen jaar om deze te verhogen. Dat staat de ontwikkeling naar een meer innovatie-intensieve economie in de weg. Ook de OESO adviseert Nederland om de publieke investeringen in onderzoek en innovatie te vergroten.¹⁴

Appreciatie

In het Stabiliteitsprogramma licht het kabinet nader toe hoe Nederland invulling heeft gegeven aan de Europese budgettaire doelstellingen.

Het kabinet deelt de visie van de Commissie dat investeringen in onderzoek en innovatie cruciaal zijn voor toekomstige economische groei. Ondanks de bezuinigingen die als gevolg van de crisis nodig waren, zijn de afgelopen jaren de publieke uitgaven aan onderzoek en innovatie relatief gezien ontzien. Tabel 5 laat ook zien dat zowel de publieke als de private investeringen in onderzoek en innovatie (uitgedrukt in procenten van het bbp) in de periode 2011-2015 zijn toegenomen.

In historisch perspectief liggen de publieke investeringen voor onderzoek en innovatie in 2016 en 2017 op een relatief hoog niveau. De publieke middelen voor onderzoek en innovatie piekten in 2016 op €6,2 mld. (€ 7,6 mld. inclusief Innovatiebox). In de jaren na 2016 daalt dit bedrag naar €6,1 mld. in 2020. Dat is een minder harde daling dan in voorgaande jaren is gerapporteerd.¹⁵ De investeringen in fundamenteel onderzoek blijven op peil. De WBSO nam ten opzichte van 2015 toe naar € 1,2 mld. euro in 2016 en dit budget wordt in volgende jaren gehandhaafd. De bijdragen aan TO2 kennisinstellingen evenals overige uitgaven van departementen aan onderzoek en innovatie, dalen de komende jaren wel.

Het kabinet constateert dat bij ongewijzigd beleid en een groeiende economie de publieke uitgaven aan onderzoek en innovatie als percentage van het bruto binnenlands product zullen dalen. Daarbij wordt niet aannemelijk geacht dat de private uitgaven aan onderzoek en innovatie dusdanig zullen toenemen dat de totale investeringen in onderzoek en innovatie in 2020 nabij de 2,5% bbp uit zullen komen. Het kabinet deelt derhalve de opvatting van de Commissie dat een versterkte inspanning nodig is om de investeringen in onderzoek en innovatie richting 2,5% van het bbp te vergroten. Het kabinet stuurde op 17 maart 2017 een brief naar de Tweede Kamer die ingaat op de vraag hoe deze doelstelling kan worden bereikt.¹⁶ Het is aan een volgend kabinet om een besluit te nemen over omvang en vormgeving van de publieke inzet van middelen voor onderzoek en innovatie.

---

¹⁴ OECD, 2017, 'Going for Growth: Country Notes Netherlands'.

¹⁵ Rathenau Instituut, 2017, 'Voorpublicatie Totale investeringen in wetenschap en innovatie (2015-2021)'.

¹⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 33 009, nr. 40.

3.2. Arbeidsmarkt

3.2.1. Aanbeveling van de Raad

De letterlijke aanbeveling van de Raad luidt:

Resterende belemmeringen voor het inhuren van personeel op basis van vaste overeenkomsten aanpakken en de doorstroming van tijdelijke naar vaste overeenkomsten bevorderen. De sterke stijging van het aantal zelfstandigen zonder personeel aanpakken, mede door fiscale verstoringen die zelfstandige arbeid stimuleren, te beperken zonder het ondernemerschap te schaden, en door de toegang van de zelfstandigen tot betaalbare sociale bescherming te bevorderen.

3.2.2. Nieuw beleid gericht op de aanbeveling

Het kabinet herkent de uitdagingen rondom de opkomst van flexibele werkvormen, met name wanneer deze zijn ingegeven door institutionele factoren in plaats van door voorkeuren van zowel werkenden als werk- en opdrachtgevers. Tegelijkertijd zijn deze werkvormen belangrijk voor de economie. Flexibiliteit gaat samen met concurrentie en dynamiek in de economie en op de arbeidsmarkt, en is van belang voor ondernemerschap.

Flexibele versus vaste arbeidsrelaties:

Middels de invoering van de Wet Werk en Zekerheid (WWZ) beoogt het kabinet de afstand tussen vaste en flexibele arbeid te verkleinen door een nieuw evenwicht tussen flexibiliteit en zekerheid op de arbeidsmarkt te bereiken, het stelsel van flexrecht, ontslagrecht en WW activerender te maken en werkzekerheid en inkomenszekerheid te bevorderen. Met de WWZ wordt derhalve duurzame en bestendige arbeidsrelaties bevorderd.

De Nederlandse economie en arbeidsmarkt herstellen in rap tempo van de recessie: het aantal banen, het aantal gewerkte uren en het aantal vacatures zijn de afgelopen kwartalen gestegen en de werkloosheid is verder gedaald. Dit herstel uit zich ook in een stijging van zowel het aantal werknemers met een vast contract als van het aantal werknemers met een flexibel contract. Voor het eerst sinds 2009 is er in het tweede en derde kwartaal van 2016 ook in vergelijking met een jaar geleden sprake van een stijging van het aantal werknemers met een vast contract. Die stijging volgt op een jarenlange daling. Het aantal werknemers met een flexibel contract stijgt harder dan het aantal werknemers met een vast contract. Daardoor daalt het percentage van vaste contracten. Van alle werknemers had in het derde kwartaal van 2016 73,2% een vast contract, ten opzichte van 73,8% in dezelfde periode vorig jaar. Een eventuele invloed van de WWZ valt niet direct te herleiden uit deze cijfers. Wel weerleggen ze de veel gehoorde stelling dat werkgevers door de WWZ geen vaste contracten meer aangaan.

Een grote wetswijziging als de WWZ heeft tijd nodig om gemeengoed te worden in de praktijk. Daarom is afgesproken om de wet te evalueren in 2020. Voor het eerst sinds 2009 is er ook ten opzichte van vorig jaar sprake van een stijging van het aantal werknemers met een vast contract. De vergoedingen die de rechter toekent bij ontslag zijn gedaald. De proceduretijden bij UWV zijn verkort waardoor ontslag sneller gerealiseerd kan worden. En als er tussentijds problemen worden geconstateerd dan worden die samen met sociale partners snel opgelost. Bij gelegenheid van de evaluatie kunnen meer definitieve conclusies worden getrokken over het realiseren van de met de WWZ beoogde doelen.

Zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers):

Om het verschil in institutionele behandeling tussen zzp'ers en werknemers te verkleinen, heeft het kabinet daarnaast beleidsmaatregelen aangekondigd langs de volgende drie lijnen:

1. bestrijding schijnzelfstandigheid;
2. aantrekkelijker maken van werkgeverschap;
3. toegankelijke bescherming voor zzp'ers.

Met betrekking tot de bestrijding van schijnzelfstandigheid is met ingang van 1 juli 2015 de Wet aanpak schijnconstructies (WAS) in werking getreden. De WAS levert een bijdrage aan een

evenwichtige arbeidsmarkt. De WAS maakt het mogelijk dat opdrachtgevers aansprakelijk worden gesteld als in hun keten onderbetaling wordt geconstateerd (ketenaansprakelijkheid voor loon). Ook middels de wet minimumloon en minimumvakantiebijslag (WML), specifiek de aanpassing van het minimumloon voor opdrachtgevers, werkt het kabinet aan evenwichtiger verhoudingen tussen werknemers en zelfstandigen. Tenslotte is per 1 mei 2016 de VAR regeling (verklaring arbeidsrelatie) komen te vervallen en heeft deze plaats gemaakt voor de Wet deregulering beoordeling arbeidsrelaties (Wet DBA). Met dit wetsvoorstel worden de verantwoordelijkheden van de opdrachtnemer en de opdrachtgever bij het beoordelen van hun arbeidsrelatie beter in balans gebracht, worden de mogelijkheden om te handhaven verbeterd en wordt schijnzelfstandigheid teruggedrongen. In de aanloop naar de invoering van de Wet DBA is gebleken dat er in de praktijk onrust en onzekerheid bestaat over de toepassing van de wet. Tot 1 januari 2018 geldt daarom een overgangperiode in het licht van een herijking van de criteria rondom de arbeidsovereenkomst. De Wet DBA wordt op dit moment niet gehandhaafd.

Ten aanzien van het aantrekkelijker maken van werkgeverschap heeft het kabinet structureel de lasten op arbeid verlaagd, en in het bijzonder per 2017 het Lage Inkomens Voordeel (LIV) geïntroduceerd. Dit is een tegemoetkoming in de loonkosten voor werkgevers die mensen met een loon tussen 100% en 125% van het wettelijk minimumloon in dienst hebben. Het lage inkomensvoordeel verkleint het verschil in kosten tussen werknemers en zzp'ers en draagt op die manier bij aan een betere balans in de verhoudingen tussen werknemers en zelfstandigen.

Tenslotte werkt het kabinet aan een toegankelijke bescherming voor zzp'ers. De pensioenpositie van zelfstandigen komt expliciet aan de orde in de Perspectiefnota toekomst pensioenstelsel¹⁷ als onderdeel van het thema "Een toereikend pensioen voor alle werkenden". Daarin zijn verschillende varianten nader uitgewerkt die ertoe kunnen bijdragen dat ook werkenden die niet onder de collectieve, verplicht gestelde pensioenregelingen vallen, voldoende pensioen opbouwen. Naast zelfstandigen gaat het daarbij ook om werknemers in de zogeheten »witte vlek¹⁸« en flexwerkers. Daarnaast heeft het kabinet in samenwerking met het Verbond van verzekeraars een voorlichtingscampagne over arbeidsongeschiktheidsverzekeringen voor zzp'ers opgezet. Het doel van deze campagne is om meer zzp'ers een bewuste keuze te laten maken om wel of geen arbeidsongeschiktheidsverzekering af te sluiten. Tenslotte heeft het kabinet diverse maatregelen getroffen om goed opdrachtgeverschap bij de inhuur van zzp'ers te bevorderen.

Het kabinet erkent dat het stelsel op langere termijn een meer fundamentele oplossing nodig heeft om de ontstane verschillen in institutionele behandeling tussen werknemers en zzp'ers te verkleinen. Voor een dergelijke oplossing is breed draagvlak nodig, waar op dit moment geen sprake van is. Over de ontwikkeling van het aantal zzp'ers bestaan immers sterk uiteenlopende opvattingen in de maatschappij. Sommigen zien de groei als een risico, terwijl anderen de groei zien als een uiting van veranderende voorkeuren en ondernemerschap. Een breed politiek en maatschappelijk debat is daarom noodzakelijk. Het kabinet levert hier een actieve bijdrage aan. Hierbij is ook aandacht voor verwante onderwerpen. Zo heeft het kabinet op verzoek van de Tweede Kamer de SER gevraagd advies uit te brengen over onder andere een sluitend stelsel voor loondoorbetaling bij ziekte voor zowel werknemers als zelfstandigen. De SER buigt zich op dit moment over het vraagstuk loondoorbetaling bij ziekte voor zelfstandigen. Het SER-advies moet gezien worden als onderdeel van een lange termijn (stelsel) herziening, en is dus aanvullend aan de eerder genoemde inspanningen.

3.2.3. Landenrapportage Nederland 2017

De Commissie is positief over de conjuncturele ontwikkeling van de arbeidsmarkt. De werkgelegenheidsgroei neemt gestaag toe en de werkloosheid is stevig gedaald. Tegelijkertijd ziet de Commissie een risico op segmentatie van de arbeidsmarkt. Flexibele arbeidsvormen verzorgen een toenemend aandeel van de totale werkgelegenheid en er is nog steeds een sterke toename van het aantal zzp'ers.

---

¹⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 32 043, nr. 337.

¹⁸ Hiertoe behoren personen in loondienst die geen aanvullend pensioen opbouwen via hun werkgever.

Appreciatie

Het kabinet herkent de analyse van de Commissie dat de opkomst van flexibele werkvormen op de arbeidsmarkt uitdagingen met zich meebrengt, met name wanneer deze zijn ingegeven door institutionele factoren in plaats van door voorkeuren van zowel werkenden als werk- en opdrachtgevers. Tegelijkertijd acht het kabinet flexibele werkvormen van belang voor de economie. Het kabinet heeft bedenkingen bij de conclusie van de Commissie dat er slechts beperkte vooruitgang is geboekt bij de implementatie van de landenspecifieke aanbeveling.

Middels de invoering van de Wet Werk en Zekerheid zet het kabinet in op het verkleinen van de afstand tussen vaste en flexibele arbeid. De evaluatie van de wet staat gepland voor 2020. Tot die tijd acht het kabinet het prematuur om conclusies te trekken omtrent de werking van de WWZ, ondanks de eerste bemoedigende signalen zoals eerder beschreven.

Om het verschil in institutionele behandeling tussen zzp'ers en werknemers te verkleinen, heeft het kabinet beleidsmaatregelen aangekondigd langs de volgende drie lijnen: bestrijding schijnzelfstandigheid, aantrekkelijker maken van werkgeverschap en toegankelijke bescherming voor zzp'ers. De handhaving van de wet DBA is opgeschort tot 1 januari 2018, met uitzondering van kwaadwillenden. Overigens wordt een aanzienlijk deel van de miljoen zzp'ers die als zelfstandige aan het werk zijn niet getroffen door de opschorting. Het kabinet wil deze opschorting benutten om – in overleg met onder andere sociale partners – te onderzoeken hoe aan achterliggende criteria “vrije vervanging” en “gezagsverhouding”. een concretere of andere invulling moet worden gegeven, een invulling die beter aansluit bij het huidige maatschappelijke beeld van een arbeidsverhouding.

Daarnaast werkt het kabinet ook, in lijn met de landenspecifieke aanbeveling, aan toegang van zelfstandigen tot betaalbare sociale bescherming middels het traject rondom de hervorming van de tweede pijler van het pensioenstelsel en de voorlichtingscampagne die het kabinet in samenwerking met het Verbond van verzekeraars heeft opgezet.

Het kabinet erkent dat op langere termijn een meer fundamentele oplossing nodig is om de ontstane verschillen in institutionele behandeling tussen werknemers en zzp'ers te verkleinen. Een breed politiek en maatschappelijk debat is noodzakelijk om hier draagvlak voor te creëren. Het kabinet levert hier een actieve bijdrage aan.

3.3. Pensioenstelsel en woningmarkt

3.3.1. Aanbeveling van de Raad

De letterlijke aanbeveling van de Raad luidt:

Maatregelen nemen om de tweede pijler van het pensioenstelsel transparanter, eerlijker voor alle generaties en schokbestendiger te maken. Maatregelen nemen om de resterende verstoringen op de woningmarkt en de bevoordeling van schulden van huishoudens terug te dringen, met name door de hypotheekrenteaftrek te beperken.

3.3.2. Nieuw beleid gericht op de aanbeveling

Pensioenstelsel

Het kabinet heeft belangrijk onderhoud gepleegd aan het pensioenstelsel: de aanpassing van het Witteveenkader, de verhoging van de AOW-leeftijd, het nieuwe financieel toetsingskader, regelgeving over het bestuur van de fondsen en verbetering van de pensioencommunicatie. Dit zijn belangrijke maatregelen, die nodig zijn voor de houdbaarheid van het pensioenstel op dit moment. Maar daarmee is het stelsel nog niet toekomstbestendig. Het pensioen kan beter aansluiten bij de manier waarop mensen nu leven en werken, en kan een betere aansluiting bereiken bij de persoonlijke omstandigheden en voorkeuren van het (heterogene) deelnemersbestand. Zouden mensen bijvoorbeeld tijdens een dure levensfase – tijdelijk – wat minder pensioenpremie mogen inleggen, dan verhogen ze hun actuele inkomen ten koste van hun pensioeninkomen. Het bereikte resultaat is een betere “consumption smoothing” over de levensloop. Dat werkt welvaartsverhogend. Tegelijkertijd kan het wenselijk zijn om kenmerken van het huidige pensioensysteem in termen van solidariteit en risicodeling te behouden. Dat vereist een transparant, stevig stelsel waarin mensen vertrouwen kunnen hebben.

Tijdens de Nationale Pensioendialoog zijn geluiden en wensen uit het land opgehaald. Op basis daarvan heeft het kabinet de contouren geschetst van een nieuw pensioenstelsel, aan de hand van vier hoofdlijnen, te weten:

1. Gedifferentieerde aanpak: een toereikend pensioen voor alle werkenden;
2. overgang naar een actuarieel correctere systematiek van pensioenopbouw;
3. naar een transparanter en eenvoudiger pensioen;
4. meer ruimte voor maatwerk en keuzemogelijkheden (met onder andere aandacht voor de aansluiting van verplichte pensioenbesparingen op de levensloop).

Deze hoofdlijnen zijn vervolgens verder uitgewerkt en hebben geresulteerd in de ‘Perspectiefnota toekomst pensioenstelsel’, die het kabinet op 8 juli 2016 naar de Tweede Kamer heeft gestuurd. Middels deze Perspectiefnota heeft het kabinet in kaart gebracht welke opties er zijn voor de invulling van de vier hoofdlijnen en welke stappen er concreet gezet kunnen worden. Ook wordt ingegaan op de randvoorwaarden waarbinnen een nieuw stelsel moet passen en hoe de transitie vormgegeven kan worden. Het gaat hier in het bijzonder om een stelsel waarin iedereen die werkt voldoende pensioen kan opbouwen. Een stelsel dat beter aansluit bij de arbeidsmarkt, zodat baanwisselingen geen ongewenste invloed hebben op de pensioenopbouw. Het perspectief is een stelsel dat begrijpelijker is en duidelijk over wat mensen kunnen verwachten. Een stelsel waarin mensen vertrouwen hebben en dat beter is toegesneden op de kenmerken en behoeften van deelnemers. En dat tegelijkertijd de sterke elementen van het huidige stelsel behoudt: de mogelijkheid om collectief, solidair en tegen relatief lage kosten pensioen op te bouwen.

Aanpassing van het pensioenstelsel is een ingrijpende operatie. Mensen bouwen over een heel werkzaam leven pensioen op, waar zij een heel gepensioneerd leven van willen genieten. Dit vraagt om grote zorgvuldigheid, ook in juridische zin. Het vraagt om voldoende voorbereidingstijd voor pensioenuitvoerders en een tijdige en heldere communicatie met de deelnemers. De afgelopen periode is op vele fronten hard gewerkt aan de bouwstenen voor een nieuw stelsel. Hiermee zijn we er echter nog niet. Hoewel de uiteindelijke invulling en invoering in een volgende kabinetsperiode aan de orde

zal zijn, zijn er genoeg vraagstukken die op korte termijn om een verdere uitwerking vragen. Het is belangrijk om de vaart erin te houden, zodat invoering van een nieuw stelsel per 2020 mogelijk blijft. Het kabinet houdt bij deze vraagstukken de regie en zal gezamenlijk met het pensioenveld en sociale partners, gevoed door de wetenschap en jongeren- en ouderenorganisaties blijven doorwerken aan deze ambitieuze hervorming.

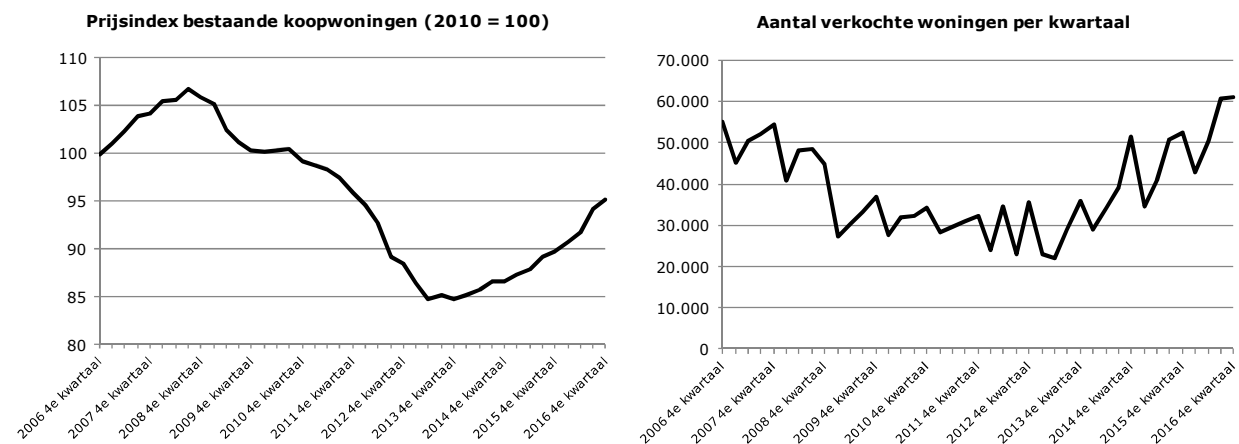
Woningmarkt

Dit kabinet heeft diverse maatregelen genomen op de woningmarkt, waaronder op de koopmarkt. Met deze maatregelen worden de hoge schuldpositie van Nederlandse huishoudens en de daaraan gekoppelde risico's op evenwichtige wijze ingeperkt. Zo is het recht op hypotheekrenteaftrek voor nieuwe leningen verbonden aan het (ten minste) annuïtair aflossen van de hypotheek binnen 30 jaar, terwijl de maximale Loan-to-Value (LTV) ratio wordt afgebouwd naar 100 procent in 2018. Daarnaast wordt het maximale tarief voor hypotheekrenteaftrek geleidelijk afgebouwd van 52 naar 38 procent. Met deze maatregelen zijn noodzakelijke stappen gezet op weg naar een stabielere woningmarkt met lagere schulden.

Hoewel het aantal huishoudens met een onderwaterhypotheek nog altijd groot is, is dit aantal door de sterk aantrekkende woningmarkt wel verder afgenomen van ca. 960.000 eind 2015 naar ca. 750.000 medio 2016. Ook staan deze huishoudens gemiddeld genomen minder ver onder water. Het kabinet heeft de afgelopen jaren een aantal maatregelen voor deze groep genomen, zoals het fiscaal aftrekbaar maken van rente op restschulden en de mogelijkheid om restschulden onder voorwaarden te financieren met de Nationale Hypotheek Garantie (NHG). Ook geldverstrekkers hebben belangrijke aanpassingen in hun beleid gedaan. De financierbaarheid van restschulden is daarmee sterk verbeterd.

De woningmarkt trekt in heel Nederland aan. Wel zijn er grote regionale verschillen, waarbij vooral in stedelijke gebieden de woningmarkt sneller aantrekt dan in de rest van het land. Het nationale groeicijfer van de huizenmarkt verhult daarmee de ongelijk verdeelde groei over verschillende delen van het land.

Figuur 3. Ontwikkeling verkoopprijs woningen en aantal transacties

Bron: CBS

3.3.3. Landenrapportage Nederland 2016

Samenvatting

De Commissie stelt dat het Nederlandse pensioenstelsel goed presteert op kwaliteit en toereikendheid, maar minpunten heeft in termen van evenwichtige intergenerationele verdeling, transparantie en flexibiliteit over de levensloop. Volgens de Commissie heeft Nederland beperkte vooruitgang geboekt omdat het kabinet weliswaar voornemens is de tweede pensienpijler te hervormen maar nog niet heeft besloten over de wijze waarop deze hervorming plaats zou moeten vinden.

De Commissie oordeelt dat het herstel op de Nederlandse woningmarkt verder doorzet. Dit heeft positieve gevolgen voor de vermogenspositie van huishoudens, ook voor huishoudens waarvan de

hypotheek onder water staat. Tegelijkertijd constateert de Commissie dat mede door dit herstel de nominale hypotheekschuld toeneemt, waardoor de onevenwichtigheden kunnen toenemen. Ook de onderontwikkelde private huurmarkt draagt volgens de Commissie bij aan de hoge hypotheekschuld, vooral bij jonge huishoudens. De Commissie constateert verder dat de afbouw van de hypotheekrenteaftrek niet is versneld. Over de recente maatregelen op de huurmarkt stelt de Commissie dat het nog te vroeg is om uitspraken te doen over de impact. De koppeling van huren aan inkomens door middel van inkomensafhankelijke huurverhogingen, met als doel om scheefhuur tegen te gaan, noemt de Commissie veelbelovend.

Appreciatie

Het kabinet herkent de analyse van de Commissie, maar zet vraagtekens bij de conclusie van de Commissie dat er slechts beperkte vooruitgang is geboekt bij de implementatie van de landenspecifieke aanbeveling. Allereerst dragen de hervormingen van de afgelopen jaren bij aan een betere houdbaarheid van de overheidsfinanciën en een meer evenwichtige verdeling van kosten en risico's tussen generaties. Onder andere de aanpassing van het Witteveen kader, de verhoging van de AOW-leeftijd en het nieuwe financieel toetsingskader dragen bij aan een betere houdbaarheid van de overheidsfinanciën en zorgen voor een meer evenwichtige verdeling van intra- en intergenerationele kosten- en risico's. Maar daarmee is het stelsel nog niet toekomstbestendig. De opdracht is nu om de waarden onder ons pensioenstelsel te behouden voor de toekomst. Dat vereist een transparant, stevig stelsel waarin mensen vertrouwen kunnen hebben.

Zoals reeds is opgemerkt werkt het kabinet momenteel in navolging van de 'Perspectiefnota toekomst pensioenstelsel' aan de verdere uitwerking van de vier hoofdlijnen, in nauwe samenwerking met alle stakeholders. De overstap naar een toekomstbestendig pensioenstelsel gaat echter gepaard met grote effecten, die evenwichtig en transparant moeten worden verdeeld. Hiertoe wil het kabinet in nauw overleg met sociale partners en pensioensector een transitiepad ontwikkelen. Het kabinet heeft 2020 genoemd als het jaar waarin de overstap plaats kan vinden.

Het is duidelijk dat de herziening van het stelsel van aanvullende pensioenen een omvangrijke, complexe en ingrijpende operatie is die vraagt om verdere maatschappelijke dialoog en een zorgvuldige uitwerking van technische, juridische, fiscale en governance vraagstukken. Aangezien een goede oudedagsvoorziening voor iedereen van belang is, gaat het kabinet zorgvuldig te werk. Het zou onverantwoord zijn om deze hervorming overhaast in te voeren, zoals de Commissie lijkt te suggereren.

In paragraaf 1.3 is reeds ingegaan op de bevindingen van de Commissie ten aanzien van de woningmarkt. Het kabinet heeft in de afgelopen jaren de voor de koop- en de huurmarkt aangekondigde structurele hervormingen doorgevoerd. Deze hervormingen dragen bij aan een meer stabiele woningmarkt met minder risico's voor huishoudens en de financiële sector, meer mobiliteit en lagere belastinguitgaven. De maatregelen die het kabinet heeft genomen, hebben in combinatie met de lage hypotheekrente en de aantrekkende economie bijgedragen aan schuldafbouw en herstel op de koopwoningmarkt, dat in 2016 door heeft gezet.

3.4. Relatie met aanbevelingen voor Eurozone

Op 9 maart steunden 27 leden van de Europese Raad de conclusies van de voorzitter van de Europese Raad. In de conclusies werden de aanbevelingen¹⁹ voor de eurozone als geheel goedgekeurd:

1. Beleid nastreven dat duurzame en inclusieve groei op korte en lange termijn ondersteunt en het aanpassingsvermogen, het evenwichtsherstel en de convergentie verbetert. Prioriteit verlenen aan hervormingen die de productiviteit vergroten, het institutioneel kader en het ondernemingsklimaat verbeteren, knelpunten voor investeringen wegnemen en het scheppen van werkgelegenheid stimuleren.
2. Bij het begrotingsbeleid een passend evenwicht nastreven tussen de noodzaak houdbaarheid te waarborgen en de noodzaak investeringen te steunen om het herstel te versterken en zodoende bij te dragen tot een adequate geaggregeerde begrotingskoers en een meer evenwichtige beleidsmix.
3. Hervormingen uitvoeren ter bevordering van concurrentievermogen, banencreatie, arbeidskwaliteit, veerkracht en economische en sociale convergentie, onderbouwd door een doeltreffende sociale dialoog. Dit zou moeten gebeuren door een combinatie van:
  - i. solide arbeidscontracten die flexibiliteit en zekerheid verschaffen aan werknemers en werkgevers;
  - ii. goede en efficiënte onderwijs- en opleidingsstelsels en integrale strategieën voor een leven lang leren, toegesneden op de behoeften van de arbeidsmarkt;
  - iii. een doeltreffend actief arbeidsmarktbeleid ter ondersteuning van de deelname aan de arbeidsmarkt;
  - iv. moderne, houdbare en adequate socialezekerheidsstelsels die gedurende de hele levenscyclus doeltreffend en efficiënt bijdragen aan zowel sociale insluiting als integratie op de arbeidsmarkt.
4. In lijn met het stappenplan van juni 2016 doorgaan met de werkzaamheden om de bankenunie te voltooien.
5. Voortgang boeken met de voltooiing van de EMU, met volledige inachtneming van de interne markt van de EU en op een voor de lidstaten buiten de eurozone open en transparante wijze. Vordering maken met de lopende initiatieven en werkzaamheden met betrekking tot de langetermijnvraagstukken voor de EMU, terdege rekening houdend met het nog te verschijnen witboek van de Commissie betreffende de toekomst van Europa.

Het kabinet onderschrijft deze aanbevelingen op hoofdlijnen en herkent deze in het gevoerde beleid. Zo ziet het kabinet dat de gewenste economische groei aantrekt. Dit is mede te danken aan het prudente begrotingsbeleid en aan de hervormingen die het kabinet in eerdere jaren heeft doorgevoerd. Voor zover nog knelpunten resteren zet het kabinet zich in om deze op ordelijke wijze en met oog voor economisch herstel te verminderen. De inzet hierop wordt in dit Programma uiteengezet.

De belangrijkste recente maatregel die relevant is in het licht van de aanbevelingen voor de Eurozone als geheel is de verdere verkleining van de wig op arbeidsloon door o.a. een verdere intensivering van de arbeidskorting, bovenop de reeds geïntroduceerde lastenverlaging op arbeid in de afgelopen jaren (o.a. het "5 miljard pakket"). Investeringen worden ondersteund door het besluit van het kabinet om een Nederlandse financierings- en ontwikkelingsinstelling op te richten: Invest-NL.²⁰ Invest-NL zal rendabele investeringen in bedrijven en projecten mogelijk maken die vanwege hun onzekere risico-rendementsverhouding of lange onzekere terugverdientijden onvoldoende financiering in de markt kunnen aantrekken. Daarnaast dragen maatregelen zoals de invoering van de WWZ bij aan een juiste balans van zekerheid en flexibiliteit op de arbeidsmarkt, en draagt de introductie van het lage-inkomensvoordeel (LIV) bij aan het actief arbeidsmarktbeleid.

---

¹⁹ Voorzitter van de Europese Raad, 9 maart 2017, Conclusies van de voorzitter van de Europese Raad.

²⁰ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 28 165, nr. 266.

4. Voortgang Europa 2020-strategie

Op 17 juni 2010 heeft de Europese Raad de Europa 2020-strategie vastgesteld, de groeistrategie voor de EU voor de periode 2010 - 2020. Er zijn vijf beleidsterreinen aangewezen: werkgelegenheid, onderzoek en innovatie, duurzame energie en klimaat, onderwijs, en sociale inclusie. In 2020 moeten de onderliggende doelstellingen op deze terreinen, zoals opgenomen in de onderstaande tabel worden behaald. De Europese doelstellingen zijn vertaald naar specifieke nationale doelen voor de lidstaten, waarbij rekening is gehouden met nationale uitgangspunten en uitdagingen. Gezamenlijk leidt het behalen van deze nationale doelstellingen tot het bereiken van de Europa-brede doelstellingen.

Tabel 3. Overzicht doelstellingen en realisatie Europa 2020-strategie

EU-hoofddoelen Europa 2020-strategie	Nederlandse nationale doelen	Realisatie in 2015
Werkgelegenheid Verhoging bruto arbeidsparticipatie (20 tot 64 jaar) van 69% naar 75% ²¹	80%	81,6% (2016)
Onderzoek en ontwikkeling Uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling van 1,9% naar 3% van het bbp	2,5%	2,01%
Duurzame energie en klimaat 20% minder CO ₂ -uitstoot <i>niet-ETS-sectoren</i> <i>ETS-sectoren</i> 20% duurzame energie 20% energiebesparing	-16% <i>n.v.t.</i> 14% 1,5% per jaar ²²	-24% <i>n.v.t.</i> 5,8% 1,2% per jaar (gem. 2005-2013)
Onderwijs Een verlaging van het percentage vroegtijdig schoolverlaters Een verhoging van het percentage van 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding	< 8% > 40%	8,2% 46,3%
Sociale inclusie Minimaal 20 miljoen minder mensen met risico op armoede en sociale uitsluiting	100 duizend minder 'jobless' huishoudens	40 duizend meer dan in 2008 27 duizend minder dan in 2014

Een uitgebreide toelichting per hoofddoel wordt in paragrafen 4.1 tot en met 4.5 gegeven.

Landenrapportage Nederland 2017

In de landenrapportage constateert de Commissie ten aanzien van de Nederlandse doelen in het kader van de Europa 2020-strategie op hoofdlijnen dat:

- de bruto arbeidsparticipatie van 20- tot 64-jarigen is toegenomen tot 81,6 procent in 2016, ruimschoots boven het gestelde nationale doel. In 2020 lijkt zelfs een netto arbeidsparticipatiegraad van 80 procent in zicht.
- de totale O&O-intensiteit heeft zich op circa 2 procent van het bbp gestabiliseerd en ligt daarmee onder de Europa 2020-doelstelling van 2,5 procent van het bbp. Publieke investeringen in onderzoek en innovatie liggen lager dan in de meest innovatieve Europese economieën.
- Nederland haalt naar verwachting de broeikasgasemissiedoelstellingen en ligt op koers voor de energie-efficiëntie doelstelling. Maar de doelstelling voor hernieuwbare energie blijft een belangrijke uitdaging.
- het streefcijfer van tenminste 40 procent 30 tot 34-jarigen met een tertiaire opleiding is ruimschoots gehaald, en goede voortgang is geboekt rond het verlagen van het percentage vroegtijdig schoolverlaters.
- het aantal huishoudens met een zeer geringe arbeidsintensiteit is tussen 2010 en 2015 met 58.000 personen toegenomen. Daarmee lijkt het behalen van dit doel een moeilijke opgave.

²¹ De werkgelegenheidsdoelstelling op Europees niveau is gedefinieerd in termen van netto arbeidsparticipatie (75% in 2020), de nationale doelstelling is gedefinieerd in termen van bruto arbeidsparticipatie (80% in 2020).

²² Conform de Energie-efficiëntie Richtlijn 2012/12/EU.

Appreciatie

- In 2016 lag de bruto arbeidsparticipatie op 81,6%, ruim boven het EU-gemiddelde. Het kabinet heeft tijdens de kabinetsperiode diverse wetgevings- en beleidstrajecten in gang gezet en geïmplementeerd om de arbeidsparticipatie te verhogen. De verwachting blijft dat de arbeidsparticipatie de komende jaren verder toeneemt als gevolg van het economische herstel en de doorgevoerde hervormingen.
- Het streven van het kabinet blijft om de investeringen in onderzoek en innovatie op een hoger peil te brengen om de economische groei op lange termijn te versterken en om de doelstelling (2,5 procent van het bbp in 2020) in zicht te houden. Het kabinet constateert dat bij ongewijzigd beleid en een groeiende economie de publieke uitgaven aan onderzoek en innovatie als percentage van het bruto binnenlands product zullen dalen. Daarbij wordt niet aannemelijk geacht dat de private uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling dusdanig zullen toenemen dat de totale investeringen in onderzoek en ontwikkeling in 2020 nabij de 2,5% van het bbp uit zullen komen. Het kabinet deelt derhalve de opvatting van de Commissie dat een versterkte inspanning nodig is om de investeringen in onderzoek en ontwikkeling richting 2,5% bbp te vergroten. Het kabinet stuurde op 17 maart 2017 een brief naar de Tweede Kamer die ingaat op de vraag hoe deze doelstelling kan worden bereikt.²³ Het is aan een volgend kabinet om een besluit te nemen over omvang en vormgeving van de publieke inzet van middelen voor onderzoek en innovatie.
- Nadat uit de Nationale Energieverkenning (NEV) 2016 bleek dat nog extra inspanningen nodig waren om de gestelde doelen tijdig te bereiken, is samen met de andere partijen bij het Energieakkoord een intensivering van beleid ingezet. Voor een uitgebreidere toelichting zie paragraaf 4.3.
- De Commissie benoemt in het landenrapport terecht de goede resultaten van het Nederlandse onderwijs evenals de inspanningen van het kabinet om het onderwijs nog verder te verbeteren. Bijvoorbeeld de Human Capital Agenda ICT-innovatie, het sociaal leenstelsel en de inzet ten aanzien van kwaliteit, aanmoediging van talent, opleidingsplaatsen en vroegtijdige schoolverlaters.
- De stijgende armoedecijfers aan het begin van de kabinetsperiode kunnen niet losgezien worden van de effecten van de crisis. Het kabinet constateert dat de afgelopen jaren een gestage daling in de armoede zichtbaar wordt. Ook zijn de armoedecijfers in Europees perspectief relatief laag. Het kabinet heeft er vertrouwen in dat het gevoerde beleid in combinatie met economisch herstel de armoede opnieuw zal doen afnemen.

---

²³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016–2017, 33 009, nr. 40.

4.1. Werkgelegenheid

4.1.1. Nationale doelen

Nederland heeft de ambitie om de arbeidsparticipatie te verhogen en wil dat iedereen naar vermogen participeert. Het kabinet richt zich, in het kader van de werkgelegenheidsdoelstelling onder de Europa 2020-strategie²⁴, op een verhoging van de bruto participatie van 20- tot en met 64-jarigen naar 80 procent in 2020. In 2016 bedroeg de bruto arbeidsparticipatie 81,6 procent. Hiermee heeft Nederland zijn nationale doelstelling reeds behaald.²⁵

4.1.2. Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Het kabinet heeft reeds diverse wetgevings- en beleidstrajecten in gang gezet en geïmplementeerd om de arbeidsparticipatie te verhogen. Verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd, hervormingen op de arbeidsmarkt, waaronder de modernisering van het ontslagrecht, een meer activerende inrichting van de Werkloosheidswet en de invoering van de Participatiewet leiden aan de hand van hogere arbeidsmobiliteit en –participatie tot een beter functionerende arbeidsmarkt. Goede samenwerking met sociale partners en gemeenten, die o.a. een centrale rol hebben verkregen bij de uitvoering van de Participatiewet, is hierbij cruciaal geweest. Zij staan dicht bij de burger, kennen de regionale en lokale arbeidsmarkt en kunnen maatwerk bieden.

Ook heeft het kabinet werk meer lonend gemaakt door structureel de lasten op arbeid te verlagen. Bovenop de reeds geïntroduceerde lastenverlaging op arbeid in de afgelopen jaren (o.a. het ´5 miljard pakket´), zijn de prikkels tot arbeidsparticipatie per 1 januari 2017 verder versterkt door arbeid nog lonender te maken. Het gaat hier o.a. om een verdere intensivering van de arbeidskorting. Ook trekt het kabinet middelen uit voor een financiële bijdrage voor werkgevers waardoor het financieel aantrekkelijker wordt om mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt aan te nemen (lage-inkomensvoordeel). Dat zijn mensen met een inkomen tussen 100 procent en 125 procent van het minimumloon. Door dit voordeel betalen werkgevers minder loonkosten.

Daarnaast heeft het kabinet aandacht voor kwetsbare groepen. Zo is vanaf 2017 het budget voor de WW-dienstverlening van het UWV structureel verhoogd tot 160 miljoen euro. Hiermee zal het UWV een persoonlijker dienstverlening gaan leveren aan werkzoekenden met een WW-uitkering. Dat vergroot de kans op snelle werkhervatting. Daarnaast zijn er in 2017 ook scholingsvouchers beschikbaar, waarmee mensen zich kunnen omscholen naar een beroep met een beter perspectief op werk. Verder ondersteunt het kabinet in 2017 en 2018 projecten die zijn gericht op dienstverlening aan werkzoekenden en op nauwere samenwerking in de regio. De langdurige werkloosheid onder vijftigplussers pakt het kabinet samen met de sociale partners aan met het actieplan Perspectief voor Vijftigplussers, dat in 2017 van start gaat. Ook biedt het kabinet werkgevers en werknemers meer mogelijkheden om in cao's afspraken te maken over transitievoorzieningen, omscholing en van-werk-naar-werk-begeleiding van werknemers, in geval van ontslag om bedrijfseconomische redenen. Daarnaast stelt het kabinet in 2017 cofinanciering beschikbaar voor de centrumgemeenten van de arbeidsmarktregio's voor projecten gericht op het vergroten van de economische zelfstandigheid van vrouwen.

Tabel 4. Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale doelstelling werkgelegenheid	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale 2020-doelstelling: 80% ((bruto)arbeidsparticipatie 20-64 jr.) Realisatie 2016: 81,6%	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • Werk wordt meer lonend gemaakt door een verdere verhoging van de arbeidskorting in 2017. • Om de arbeidsmarktkansen voor mensen met een laag inkomen te vergroten, wordt vanaf 2017 het	Het stimuleren van zowel het aanbod (o.a. door werken lonender te maken) als de vraag naar arbeid door een combinatie aan maatregelen heeft naar verwachting een positief effect op de werkgelegenheid, met name voor ouderen en mensen met een kwetsbare

²⁴ De werkgelegenheidsdoelstelling op Europees niveau (75% in 2020) is gedefinieerd in termen van netto arbeidsparticipatie. In Nederland bedroeg de netto arbeidsparticipatie in het vierde kwartaal van 2016 bedroeg deze 77,6%.

²⁵ Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat het CBS in 2015 is overgestapt naar de internationaal gehanteerde werkloosheidsdefinitie.

	<p>lage-inkomensvoordeel (LIV) ingevoerd. Dit betreft een financieel voordeel voor werkgevers die een werknemer in dienst nemen – of houden – die het wettelijk minimumloon verdient of net iets meer.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Met ingang van 2017 wordt het budget voor de WW-dienstverlening van het UWV structureel verhoogd tot 160 miljoen euro. Hiermee zal het UWV een persoonlijkere dienstverlening gaan leveren aan werkzoekenden met een WW-uitkering. Daarnaast zijn er ook in 2017 scholingsvouchers beschikbaar waarmee mensen zich kunnen omscholen naar een beroep met een beter perspectief op werk. Dat vergroot de kans op snelle werkherhvatting. • De langdurige werkloosheid onder vijftigplussers wordt samen met de sociale partners aangepakt met het actieplan 'Perspectief voor vijftigplussers', dat in 2017 van start gaat. Voor 2017 en 2018 is hier 68 miljoen euro voor gereserveerd. 	<p>positie op de arbeidsmarkt.</p>
--	--	------------------------------------

4.2. Onderzoek en innovatie

4.2.1. Nationale doelen voor de Europa 2020-strategie

Veel lidstaten hebben het doel om in 2020 3% van het bbp aan onderzoek en ontwikkeling (O&O) uit te geven. De Nederlandse doelstelling is 2,5%, omdat hierbij rekening wordt gehouden met de sectorstructuur van de economie. Vergeleken met andere landen maken O&O-intensieve sectoren zoals de auto-industrie een kleiner deel uit van de Nederlandse economie. Volgens de meest recente (voorlopige) gegevens van het CBS zijn de totale O&O-uitgaven als percentage van het bbp licht gegroeid naar 2,01% in 2015 (ten opzichte van 2,00% in 2014).

Tabel 5. O&O-uitgaven Nederland als percentage van het bbp²⁶

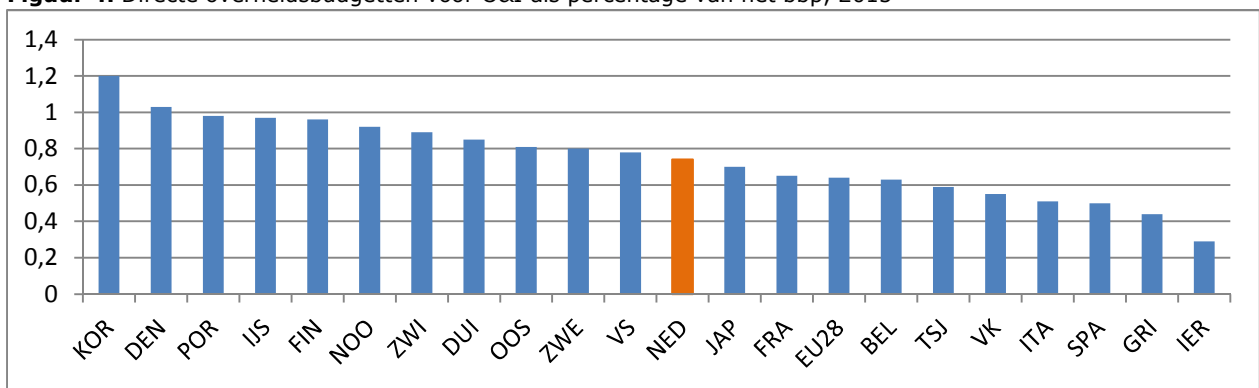
	O&O-uitgaven in private sector	O&O-uitgaven in publieke sector	Totale O&O-uitgaven
2011	1,08	0,83	1,90
2012	1,10	0,84	1,94
2013	1,09	0,87	1,95
2014	1,12	0,88	2,00
2015*	1,12	0,90	2,01

Bron: CBS, * = voorlopig

De doelstelling van 2,5% omvat zowel publieke als private uitgaven aan O&O. Er is geen nadere uitsplitsing in het aandeel van publiek en privaat binnen deze doelstelling. In tegenstelling tot de publieke uitgaven die internationaal gezien bovengemiddeld liggen (0,9% van het bbp in 2015), blijven de private uitgaven achter op het EU- en het OESO-gemiddelde. De absolute stijging van de O&O-uitgaven in de private sector ging gelijk op met de groei van het bbp, waardoor de private O&O-intensiteit gelijk bleef (op 1,12% van het bbp in beide jaren).

In vergelijking met andere landen blijkt dat de directe publieke O&I investeringen van Nederland (0,74% van het bbp) boven het EU-gemiddelde liggen (0,64% van het bbp). Als het budget voor de WBSO – de belastingprikkels die direct private investeringen in O&I bevordert – in figuur 4 werd meegerekend zouden de publieke investeringen voor Nederland 0,17 procentpunt hoger liggen. Nederland behoort tot de landen die relatief veel gebruik maken van dergelijke stimulering.²⁷ Deze inzet past bij de constatering dat onderzoek uitwijst dat belastingprikkels, mits goed vormgegeven, private investeringen in onderzoek en innovatie stimuleren.²⁸ Nederland kent juist ten aanzien van private investeringen een internationale achterstand.

Figuur 4. Directe overheidsbudgetten voor O&I als percentage van het bbp, 2015

Bron: Rathenau Instituut / Eurostat

²⁶ In deze tabel heeft het onderscheid tussen private en publieke sector betrekking op de uitvoering van O&I, in plaats van financieringsbronnen van O&I (zoals in tabel 2 en figuur 3). De cijfers in deze tabel zijn niet vergelijkbaar met de cijfers zoals in voorgaande jaren gepubliceerd in het NHP, als gevolg van bijstellingen van het bbp en wijzigingen in de methodiek bij het onderscheid tussen private en publieke sector.

²⁷ OESO, 2017, 'Measuring Tax Support for R&D and Innovation.' De OESO rekent Innovatiebox-achtige instrumenten in dit international overzicht overigens niet mee.

²⁸ IMF, 2016, 'Acting now, acting together'. In hoofdstuk 2: fiscal policies for innovation and growth'. In het rapport worden de Nederlandse regelingen als best practice genoemd.

Uit een analyse van de OESO blijkt dat Nederland licht onder het OESO-gemiddelde scoort bij de private uitgaven als wordt gecorrigeerd voor de invloed van de sectorstructuur.²⁹ Die sectorstructuur kenmerkt zich in Nederland door een gering aandeel van hoogtechnologische sectoren in de bruto toegevoegde waarde van de marksector. Nederland scoort relatief hoog bij uitgaven aan niet-technologisch kenniskapitaal.³⁰ Mede daardoor weet Nederland een relatief hoog arbeidsproductiviteitsniveau te realiseren, ondanks de relatief lage private O&I-uitgaven.

Het kabinet investeert in nauw partnerschap met bedrijven, kennisinstellingen en medeoverheden in onderzoek en innovatie, alsmede in goede randvoorwaarden (zie ook 4.4 Onderwijs). Het beleid voor innovatie kent een generiek en een specifiek spoor. Beide sporen bevatten instrumenten die tot doel hebben om private investeringen in onderzoek en innovatie te stimuleren. Een deel van de instrumenten voert de Rijksoverheid samen met decentrale overheden uit (MIT, IPC, financiering en innovatiegericht inkopen).

Van het generieke innovatiebeleid profiteren alle bedrijven, met name het mkb. Voorbeelden hiervan zijn vermindering van regeldruk, een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt (Techniekpact), beschikbaarheid van risicodragende ondernemingsfinanciering, stimulerende fiscale regelingen voor innovatie, een goed functionerend stelsel voor intellectueel eigendom en bevordering van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Invest-NL (zie par. 3.1.2) zal de bestaande regelingen voor risicodragende ondernemingsfinanciering overnemen en stroomlijnen.

Het specifieke spoor van het innovatiebeleid bestaat uit de topsectorenaanpak. De kern van de topsectorenaanpak is publiek-private samenwerking (PPS) tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheid in de vorm van tweejaarlijkse innovatiecontracten gebaseerd op Kennis- en Innovatieagenda's. In die contracten wordt de inzet van middelen van de betrokken partijen vastgelegd, en op basis daarvan legt de overheid bij via de PPS-toeslag. De toeslag komt vrijwel geheel ten goede aan onderzoek bij publieke kennisinstellingen.

Ondanks dat Nederland geen koploper is in de budgetomvang voor publiek uitgevoerde onderzoek en innovatie, bereikt het hoge wetenschappelijke prestaties. Dit zien we bijvoorbeeld terug in de positie van Nederlandse universiteiten in de internationale ranking. Twaalf Nederlandse universiteiten staan in de Shanghai ranking 2016 in de top 400. Van de Nederlands universiteiten is de Universiteit Utrecht al jaren de best scorende universiteit. In de QS World University Ranking heeft Nederland drie universiteiten in de top-100 en twaalf universiteiten in de top 200. Hier scoort de Universiteit van Amsterdam het beste van de Nederlandse universiteiten.

De Rapportage Bedrijvenbeleid laat zien dat het beleid tot steeds meer resultaten leidt.³¹ Nederland handhaafde in 2016 zijn vijfde plaats op de ranglijst van de European Innovation Scoreboard, maar trad toe tot de groep van Innovatieleiders (score van meer dan 20% boven het EU-gemiddelde). Op de ranglijst van de Competitiveness Index van het World Economic Forum steeg Nederland van de vijfde naar de vierde positie. Nederland behield daarnaast de vierde plaats op de DESI-index (Digital Economy and Society) van de Europese Commissie.³² Deze samengestelde index laat zien in welke mate een land inspeelt op economische en maatschappelijke kansen die informatie- en communicatietechnologie (ICT) biedt.

4.2.2 Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

De nieuwe beleidsvoornemens en investeringsmaatregelen van het kabinet die bijdragen aan het bereiken van de EU2020 doelen staan beschreven in paragraaf 3.1. Hieronder worden waar nodig in aanvulling daarop nieuwe elementen toegelicht.

---

²⁹ OECD, 2015, 'STI-scoreboard 2015', pag. 188 en 189.

³⁰ EZ, 2015, 'Monitor bedrijvenbeleid 2015' en OECD (2015), 'STI-scoreboard 2015', pag. 39.

³¹ EZ, 2016, '[Rapportage Bedrijvenbeleid 2016](#)'.

³² Europese Commissie, 2017, '[The Digital Economy and Society Index](#)'.

Het kabinet versterkt de Nederlandse wetenschap met de invulling van de Wetenschapsvisie 2025 en draagt zo ook bij aan de Europese doelstelling om de Europese Onderzoeksruimte (ERA) te realiseren. In mei 2016 stelde Nederland al een document op waarin staat beschreven hoe Nederland, in het bijzonder met de visie, bijdraagt aan de ontwikkeling van de verschillende doelstellingen van de Europese Onderzoeksruimte.³³

Voortkomend uit de Wetenschapsvisie 2025 heeft het kabinet samen met kennisinstellingen, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheid de Nationale Wetenschapsagenda uitgebracht. Strategische keuzes en samenwerking zijn nodig om de toppositie van de Nederlandse wetenschap verder te versterken. Het kabinet wil middelen gericht inzetten, met oog voor wetenschappelijke sterktes, maatschappelijke vraagstukken en economische kansen. Op de korte en middellange termijn zal de Nationale Wetenschapsagenda doorwerken in de profilering van de universiteiten en hogescholen, de programmering van de partners van de kenniscoalitie, de ontwikkelingsrichting van de nationale onderzoeksinstituten en in de investeringen in grote onderzoeksfaciliteiten. Door de Nederlandse wetenschap sterker te profileren met een eigen agenda wordt ook de Nederlandse positie in internationale samenwerkingsverbanden versterkt.

In het wetenschapsbestel speelt NWO een belangrijke rol als verdeler van de tweede geldstroom. De beleidsontwikkelingen, zoals rondom de Nationale Wetenschapsagenda en de topsectoren, vragen steeds meer om samenhangende programmering, inter- en multidisciplinariteit en cross-sectorale benaderingen waarbij NWO een centrale rol vervult. In 2016 is gewerkt aan het opzetten van een nieuw governance model. De nieuwe NWO-organisatie is per 1 februari 2017 van start gegaan.

Ter verdere versterking van de Nederlandse wetenschap, heeft het kabinet begin 2017 een drietal beleidsbrieven en bijbehorende acties gepubliceerd gericht op de realisatie van open science³⁴ in Nederland (waarvoor tevens op verzoek van de overheid door de belangrijkste veldpartijen een Nationaal Plan is ontwikkeld³⁵) en de verbetering van valorisatie³⁶ en talentbeleid³⁷. In december 2016 is door de nationale Roadmapcommissie de nieuwe Nederlandse Roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten opgesteld met de projecten die in 2018 in aanmerking kunnen komen voor financiering.³⁸

Onderzoek houdt niet op bij de grens: onderzoekers werken grensoverschrijdend samen en gebruiken elkaars kennis en technologieën. Tijdens het EU-voorzitterschap heeft Nederland met succes ingezet op open science, investeringen in onderzoek en innovatie en de juiste randvoorwaarden voor onderzoek en innovatie.

Het kabinet streeft ernaar om Invest-NL op 1 januari 2018 operationeel te laten zijn op die gebieden waar dat kan. Het onlangs genomen besluit tot oprichting van Invest-NL kent vier aspecten:³⁹

- Ten eerste zal Invest-NL een rol gaan spelen bij risicovolle activiteiten van ondernemingen op het gebied van grote transitie-opgaven. Nederland staat net als de rest van de wereld voor grote transities op gebieden als energie, verduurzaming, mobiliteit, voedsel en digitalisering van de industrie en van maatschappelijke domeinen als zorg, veiligheid en onderwijs.
- Ten tweede is het belangrijk dat start-ups doorgroeien naar grotere ondernemingen, zodat er nieuwe banen bij blijven komen. Risicokapitaal is daarvoor van groot belang. Invest-NL kan op basis van een bedrijfsmatige beoordeling van business cases een belang nemen in (fondsen die investeren in) start- en scale-ups om daarmee ook het aantrekken van privaat vermogen mogelijk te maken. Het huidige instrumentarium voor ondernemingsfinanciering van het Ministerie van Economische Zaken zal naar Invest-NL overgaan en worden gestroomlijnd.

---

³³ Nederlands EU-Voorzitterschap, 2016, 'The Netherlands contribution to the European Research Area'.

³⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 31 288, nr. 575.

³⁵ Nationaal Plan Open Science, 2017. Bijlage bij Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 31 288, nr. 579.

³⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 31 288, nr. 574.

³⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 31 288, nr. 569.

³⁸ NWO, 2016, 'Nationale Roadmap Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten 2016'.

³⁹ Zie voetnoot 11.

- Ten derde zal Invest-NL op het terrein van financiering van export en buitenlandse investeringen ondersteuning geven aan Nederlandse bedrijven voor het internationaal vermarkten van hun producten en oplossingen voor wereldwijde vraagstukken. Daarvoor worden bestaande instrumenten voor internationale financiering en ontwikkeling van de verschillende ministeries gebundeld. Invest-NL maakt het ook mogelijk dat Nederlandse bedrijven kunnen meedingen naar opdrachten van buitenlandse partijen die integrale oplossingen vragen (van planontwikkeling, financiering tot realisatie). Invest-NL wordt daarmee hét loket en de financieringspartner voor Nederlandse ondernemers en projecteigenaren op zoek naar financiering voor investeringen in Nederland en uitbreiding van hun activiteiten op buitenlandse markten.
- Voor alle activiteiten van Invest-NL geldt dat aanvullend aan de markt wordt gewerkt. Voorwaarden voor de activiteiten van Invest-NL zijn bedrijfseconomische principes en een vastgesteld minimaal positief rendement. Het krijgt daarvoor een private rechtsvorm als deelneming van het Rijk met een wettelijke basis.

Tabel 6. Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale 2020 doelstelling O&I	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale 2020-doelstelling: 2,5% van het bbp Realisatie 2015: 2,01% van het bbp	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • Financiering publieke kennisinstellingen • Fiscaal instrumentarium voor O&I (WBSO, Innovatiebox) • Financieringsinstrumentarium • Toekomstfonds • Invest-NL • Matching en cofinanciering in het kader van Horizon 2020 en EFRO • PPS-toeslag • MIT-regeling, in samenwerking met de regio's • NWA-middelen 	<ul style="list-style-type: none"> • Maatregelen zijn hetzij rechtstreeks publieke O&I-uitgaven, dan wel stimulering van private O&I-uitgaven. • Doordat in de periode 2016-2021 per saldo sprake is van een daling van de Rijksmiddelen voor deze maatregelen⁴⁰ en omdat het bbp (naar verwachting) meer groeit dan de afgelopen jaren, zal de publieke financiering van O&I in verhouding tot het bbp na 2015 dalen. • Meer Nederlandse projecten in Horizon2020 en betere aansluiting op EU-onderzoek en innovatieprioriteiten, meer private inleg in publiek-private samenwerking zorgen voor hogere private O&I-uitgaven, betere beschikbaarheid van risicokapitaal en meer valorisatie van kennis.

⁴⁰ Rathenau Instituut, 2017, 'Voorpublicatie Totale investeringen in wetenschap en innovatie (2015-2021)'.

4.3. Klimaatverandering en duurzame energievoorziening

4.3.1. Nationale doelen voor de Europa 2020-strategie

Nederland kiest voor een realistische, ambitieuze en groene groeistrategie, die het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie combineert met het verbeteren van het milieu en gebruik maakt van initiatieven in de samenleving. In 2013 heeft het kabinet met meer dan 40 partijen – waaronder de 32 grootste gemeenten van Nederland - het Energieakkoord voor duurzame groei gesloten onder de overkoepelende coördinatie van de Sociaal- Economische Raad. Vier van de afgesproken ambities dragen bij aan de Europese doelen voor klimaatverandering en duurzame energievoorziening:

- Een besparing van het finale energieverbruik met gemiddeld 1,5 procent per jaar;
- 100 Petajoule aan extra energiebesparing in het finale energieverbruik per 2020⁴¹;
- een toename van het aandeel van hernieuwbare energie naar 14 procent in 2020;
- een verdere stijging van het aandeel hernieuwbare energie naar 16 procent in 2023.

Om de uitvoering van het Energieakkoord te ondersteunen is een Borgingscommissie ingesteld onder onafhankelijk voorzitterschap. Deze Borgingscommissie bewaakt de voortgang van de uitvoering van het Energieakkoord en adresseert eventuele problemen snel en adequaat.

In 2016 zijn er belangrijke stappen gezet in de uitvoering van het Energieakkoord. Nadat uit de Nationale Energieverkenning 2015 (NEV) bleek dat nog extra inspanningen nodig waren om de gestelde doelen tijdig te bereiken, is samen met de andere partijen bij het Energieakkoord een intensivering van beleid ingezet. Hieronder volgt een toelichting voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie.

De NEV 2016 laat zien dat het hernieuwbare energiedoel voor 2023 gerealiseerd wordt. Vertraging in de vergunningverleningsprocedures en beperkt maatschappelijk draagvlak zorgen er volgens de NEV 2016 voor dat de realisatie van windenergie op land achterblijft bij het gestelde doel. Om deze problemen te verkleinen is ingezet op omgevingsmanagement en bestaat de mogelijkheid om een gebiedscoördinator aan te stellen. Daar staat een zeer succesvolle uitrol van wind op zee projecten tegenover met een sterk kostenreducerend tendersysteem.

De SDE+ blijft het belangrijkste instrument om de hernieuwbare energiedoelen te halen. De SDE+ heeft in 2016 weer een belangrijke bijdrage geleverd aan het behalen van de doelen. In totaal is voor 8 miljard euro aan projecten beschikbaar. Voor het eerst is daarbij het budget over twee openstellingsrondes verdeeld. Dit heeft de mogelijkheid tot bijsturing vergroot en zorgt voor meer indieningsmogelijkheden voor projecten, wat de doorlooptijd van projecten ten goede komt.

Verdere intensivering van het beleid is vormgegeven door middel van een nieuwe regeling voor kleinschalige hernieuwbare warmteopties die vanaf 1 januari 2016 is geopend. Omdat voor deze opties nog geen overheidsinstrumentarium bestond en er wel een belangrijke bijdrage aan de hernieuwbare energiedoelstelling in is te behalen, is hiervoor de Investeringsubsidie duurzame energie (ISDE) in het leven geroepen. Verder worden ook op andere terreinen zoals monomestvergisting, geothermie en hernieuwbare energieproductie bij sportaccommodaties slagen gemaakt om deze elementen een bijdrage te laten leveren op het bereiken van het hernieuwbare energiedoel. Mede door de inzet op dit aanvullende beleid komt in 2020 de doelstelling om een aandeel hernieuwbare energie van 14% te realiseren binnen bereik.

De NEV 2016 maakt duidelijk dat het energiebesparingstempo in Nederland op voldoende hoog niveau ligt in de komende jaren. Bovendien ligt Nederland ruimschoots op koers om de doelstelling uit de Europese richtlijn voor energie-efficiëntie te behalen

---

⁴¹ Met 100 PJ aan energiebesparing wordt ruimschoots voldaan aan de Europese doelstelling van 1,5%, zoals gesteld in de Energie-efficiëntie Richtlijn 2012/12/EU.

De afspraak uit het Energieakkoord om als nationaal doel 100 PJ additionele energiebesparing te realiseren lag – ondanks een duidelijke verbetering zien ten opzichte van de NEV 2015 - volgens de NEV 2016 nog niet binnen bereik.

In overleg met de partijen uit het Energieakkoord is om die reden eind 2016 overeengekomen dat het beleid op energiebesparing wordt geïntensiveerd. Deze intensivering betreft onder andere aanvullende maatregelen voor energiebesparing gericht op de gebouwde omgeving, en op de energie-intensieve industrie door invoering van een energiebesparingsverplichting.

Met de aanvullende maatregelen komt het doel van 100 PJ extra energiebesparing naar verwachting binnen bereik.

Tabel 7. Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale 2020 doelstellingen klimaat en energie	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale 2020-doelstelling: -16% broeikasgasreductie in de niet-ETS sector Realisatie 2015: -24% broeikasgasreductie in de niet-ETS sector	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • Zuiniger wagenpark • Energiebesparing in gebouwde omgeving • Meer gebruik hernieuwbare energie in de glastuinbouw 	Het vastgestelde en voorgenomen beleid draagt eraan bij dat naar verwachting de emissies in de niet-ETS-sectoren tussen 2013 en 2020 verder dalen met 29% in 2020 t.o.v. 2005.
Nationale 2020-doelstelling: 14% hernieuwbare energieopwekking Realisatie 2015: 5,8% hernieuwbare energieopwekking	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • Jaarlijkse openstelling SDE+-regeling • Stimulering kleine warmteopties door middel van ISDE-regeling • Uitrol wind op zee, tendersysteem • Verlaagde tarief lokale energieopwekking • Afspraken provincies voor realisatie 6000 MW wind op land 	In 2016 wordt nog een gematigde groei verwacht, maar onder invloed van onder andere de exploitatiesubsidies van de SDE en de SDE+-regeling, regulering van hernieuwbare energie in vervoer en energieprestatienormen voor gebouwen zal dit aandeel vanaf 2017 fors groeien en volgt in korte tijd een forse inhaalslag.
Nationale 2020-doelstelling: 1,5% energie-efficiency per jaar Realisatie 2013: 1,2% energie-efficiency gemiddeld per jaar (2005-2013)	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • Uitvoering van maatregelen uit het Energieakkoord, onder andere de stimuleringsregeling energieprestatie huursector en koopsector. • Europese emissie-eisen en nationale stimulering van zuinige auto's hebben een positief effect op de transport sector verkeer en vervoer • Voorgenomen beleid in de dienstensector, industrie en agrosector leidt tot een toename van de energiebesparing. 	De inschatting is dat het effect van de intensiverende maatregelen voor energiebesparing ertoe leidt dat het doel van 100 PJ extra besparing in 2020 binnen bereik kan komen. Een deel van de maatregelen voor intensivering moet nog wel nader uitgewerkt worden. De Europese energie-efficiency doelstelling wordt, ook zonder intensivering, naar verwachting ruimschoots gehaald als rekening wordt gehouden met zowel bestaande als voorgenomen beleid (doel 482 PJ, raming voor 2020 520 PJ).

4.4. Onderwijs

4.4.1. Nationale doelen voor de Europa 2020-strategie

Nederland wil op het gebied van onderwijs tot de top vijf van de wereld behoren. Het percentage hoger opgeleiden ligt in Nederland redelijk stabiel boven de Europese doelstelling van ten minste 40 procent. In 2015 was het percentage hoger opgeleiden 46,3 procent. Ook met het aantal voortijdig schoolverlaters voldoet Nederland reeds aan de Europese doelstelling van maximaal 10 procent. In 2015 beschikte 8,2 procent van de jongeren tussen de 18 en 24 jaar niet over een startkwalificatie. De eigen ambitie van Nederland is om het aantal voortijdig schoolverlaters in 2020 terug te brengen tot 8 procent.

4.4.2. Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Hoger onderwijs

In Nederland ligt de focus sterker op de kwaliteitsverbetering en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs dan op het verhogen van het percentage hoger opgeleiden – dat immers al 46,3 procent bedraagt. Het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft in 2012 prestatieafspraken gemaakt met alle hogescholen en universiteiten over ambities op onderwijskwaliteit en studiesucces en profilering en valorisatie. In oktober 2016 heeft de Reviewcommissie Hoger Onderwijs en Onderzoek haar adviezen over de realisatie van de prestatieafspraken opgeleverd. Hieruit blijkt dat de hoger onderwijsinstellingen goede resultaten hebben bereikt op zowel onderwijskwaliteit als studiesucces. In 2017 zal het instrument van de prestatieafspraken worden geëvalueerd. De lessen die uit deze evaluatie worden getrokken zullen ook worden gebruikt voor de vormgeving van nieuwe kwaliteitsafspraken, zoals aangegeven in de Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek 2015-2025.⁴²

Voor de komende periode is het onder andere belangrijk dat hogescholen blijven zoeken naar wegen om het studiesucces, de toegankelijkheid en kanselijkheid in het hoger onderwijs te verbeteren. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap investeert daarom de komende tijd in o.a.: een soepelere overgang tussen mbo en hbo, de afschaffing van de eigen bijdrage van studenten voor selectieprocedures en de beschikbaarstelling van 10 Comeniusbeurzen voor docenten in het hoger onderwijs. Deze beurzen zijn gericht op het bieden van gelijke kansen.

Voortijdig schoolverlaten

Om meer jongeren een beter toekomstperspectief te bieden gaat het ministerie van OCW de komende jaren door met de succesvolle elementen van "Aanval op Schooluitval", maar wel met een aantal aanpassingen. Zo wordt er meer verantwoordelijkheid gelegd bij de regionale partijen. Er wordt bijzondere aandacht gevraagd voor jongeren in een kwetsbare positie. De betrekking van meer partijen in de regionale samenwerking wordt gestimuleerd. Om de vervolgaanpak te ondersteunen, biedt het ministerie van OCW passende financiering. In totaal is er jaarlijks €140 miljoen beschikbaar voor het voortijdig schoolverlaten beleid, zowel voor de regionale inzet als de aanpak op scholen. Scholen en gemeenten bepalen samen hoe zij het regionaal budget willen inzetten.

Tabel 8. Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale doelstellingen onderwijs	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale EU-2020doelstelling: >40% 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding Realisatie 2015: 46,3% 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding	Belangrijkste maatregelen: Uitvoering van de Strategische Agenda voor Hoger onderwijs en Onderzoek	Het aandeel 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding blijft stabiel boven de 40%
Nationale EU-2020 doelstelling: <8% vroegtijdig schoolverlaters Realisatie 2015: 8,2% vroegtijdig schoolverlaters	Belangrijkste maatregelen: Uitvoeren van de vervolgaanpak voortijdig schoolverlaten.	Het aantal voortijdig schoolverlaters blijft dalen tot maximaal 8% in 2020

⁴² OCW, 2015, 'Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek 2015-2025'. Bijlage bij 'Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 31 288, nr. 481.

4.5. Armoede en bestrijding sociale uitsluiting

4.5.1. Nationaal doel voor de Europa 2020-strategie

Nederland heeft zich ten doel gesteld het aantal personen (0 t/m 64 jaar) in een huishouden met een lage werkintensiteit ("jobless huishoudens") te verminderen met 100 duizend personen in 2020.⁴³ Op basis van de Europese indicator die wordt gebruikt bij de EU 2020-armoededoelstelling (die uitgaat van personen van 0 tot en met 59 jaar) blijkt dat het percentage van personen in een huishouden met een lage werkintensiteit in 2015 gelijk is gebleven ten opzichte van 2014.⁴⁴ Volgens de nationale doelstelling, die uitgaat van personen t/m 64 in plaats van t/m 59 jaar, is een daling waarneembaar van 0,2%-punt.⁴⁵ In aantallen komt dit neer op een daling van 27.000 personen (zie tabel 9). Na twee jaren van stijging is de daling in gang gezet. Dit komt overeen met de dalende trend van armoede in Nederland. Uit de laatste cijfers over armoede in Nederland, afkomstig van het Sociaal Cultureel Planbureau, blijkt dat de armoede sinds 2014 daalt.⁴⁶

Volgens de Nederlandse indicator voor 'jobless households' (die uitgaat van de doelgroep 0 t/m 64 jaar) is het aantal personen in deze huishoudens vooral gedaald onder alleenstaanden, echtparen zonder inwonende kinderen en echtparen / alleenstaande ouders met uitsluitend minderjarige kinderen. Onder echtparen en eenoudergezinnen met minstens één meerderjarig kind is er een stijging te zien ten opzichte van 2014. Personen met inkomen uit werk of eigen onderneming figureren steeds minder vaak in een huishouden met lage werkintensiteit. Personen met een inkomen uit een uitkering komen juist vaker voor in een dergelijk huishouden. Bezien vanuit leeftijd neemt vooral het aandeel 25-44 jarigen en 45-59 jarigen toe. Zij vormen 30% van alle personen in een huishouden met een lage werkintensiteit. Vrouwen zijn nog steeds oververtegenwoordigd in een huishouden met een lage werkintensiteit, maar de daling onder vrouwen was in 2015 wel groter dan onder mannen. Ten aanzien van herkomstgroepering is het aantal personen in een huishouden met een lage werkintensiteit met een niet-westerse achtergrond met 8.000 gestegen ten opzichte van 2014 terwijl onder autochtonen en allochtonen met een westerse achtergrond het aantal personen in een huishouden met een lage werkintensiteit is afgenomen (respectievelijk met 14.000 en 32.000 personen).

Tabel 9. Personen in een huishouden met een lage werkintensiteit

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Personen in een huishouden met een lage werkintensiteit in NL (0-64 jaar), x 1000	1.613	1.641	1.595	1.678	1.635	1.624	1.680	1.653

Het risico op armoede en uitsluiting is in de Europese Unie in 2015 afgenomen met gemiddeld 0,7%-punt. Dit blijkt uit de 'At Risk of Poverty and Social Exclusion' (AROPE-)indicator. In Nederland nam het risico op armoede en sociale uitsluiting af met 0,1 %-punt. Het risico op armoede en sociale uitsluiting ligt in Nederland met 16,4% nog altijd aanzienlijk lager dan het EU-gemiddelde, dat op 23,7% ligt. Nederland is in 2015, na Tsjechië en Zweden, de lidstaat waar het risico op armoede en sociale uitsluiting het kleinst is. De verwachtingen naar de toekomst toe zijn positief. Volgens de meest recente armoedecijfers van het SCP zal de daling van armoede de komende jaren verder doorzetten.⁴⁷ Ondanks een dalend armoederisico in het algemeen, neemt het risico van langdurige armoede iets toe.⁴⁸ Het betreft hier de kans dat een huishouden ten minste vier jaar achtereen van een laag inkomen moet rondkomen.

⁴³ Resultaten uit meetjaren 2008 – 2018. De leeftijd in de nationale definitie gaat uit van 0-64 jaar. Op Europees niveau gaat deze uit van 0-59 jaar.

⁴⁴ Volgens de gegevens van Eurostat, waardoor bijvoorbeeld ook studenten zijn meegeteld.

⁴⁵ Omdat de nationale EU2020-doelstelling betrekking heeft op de leeftijdsgroep t/m 64 jaar, is er geen op deze doelstelling gerichte data beschikbaar over de groep 65+, ondanks dat de pensioenleeftijd is verhoogd. Volgens de 'lage inkomensgrens' die het CBS hanteert om armoede in Nederland te meten, blijkt dat het aandeel personen van 65 jaar en ouder met een laag inkomen in 2015 0,2%-punt lager lag dan in 2014. Het aandeel personen van 65 jaar en ouder dat in 2015 langdurig een laag inkomen had, is echter met 0,3%-punt gestegen ten opzichte van 2014.

⁴⁶ SCP, 2016, 'Armoede in Kaart'. Het SCP hanteert een budgetbenadering waarbij armoede wordt afgemeten via normbedragen die het SCP in overleg met het Nibud heeft vastgesteld. Volgens de centrale indicator, het niet-veel-maar-toereikendcriterium, ligt deze grens voor een alleenstaande op 1.063 per maand

⁴⁷ SCP, 2016, 'Armoede in Kaart'.

⁴⁸ CBS, 2015, 'Armoede en Sociale Uitsluiting'.

4.5.2. Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Het kabinet is van mening dat werk de beste weg uit armoede vormt. In 2017 heeft het kabinet daarom net als in de voorgaande jaren een verhoging van de arbeidskorting doorgevoerd, die werken meer lonend maakt en ervoor zorgt dat werkenden meer overhouden in hun portemonnee. De veranderingen van afgelopen jaren zorgen ervoor dat het een stuk aantrekkelijker is geworden om vanuit een uitkering aan het werk te gaan en dat vrouwen in kleine deeltijdbanen aanzienlijk meer overhouden van een extra dag werk.

Daarnaast zijn er maatregelen genomen om de koopkracht van zowel werkenden met een laag inkomen als mensen in een uitkering te verbeteren. Zo is in 2017 een verhoging van de zorgtoeslag en huurtoeslag doorgevoerd. Tweeverdieners met kinderen en alleenstaande ouders hebben bovendien baat bij de in 2017 doorgevoerde verhoging van de kinderopvangtoeslag. Hierdoor hoeven zij zelf minder bij te dragen aan de kosten van kinderopvang. Gezinnen met kinderen ontvangen daarnaast vanaf 2017 meer kindgebonden budget voor het eerste en tweede kind. Gepensioneerden profiteren van de doorgevoerde verhoging van de ouderenkorting en een hogere AOW.

De decemberraming van het CPB laat voor 2017 een mediane koopkrachtstijging van 0,7% zien⁴⁹. 2017 wordt daarmee het vierde jaar op rij met een koopkrachtstijging. Circa 82% van alle huishoudens heeft volgend jaar een positieve koopkrachtontwikkeling.

Om te voorkomen dat huishoudens onder het bestaansminimum komen heeft Nederland een degelijk sociaal stelsel met adequate voorzieningen en inkomensondersteuning. Wanneer bijvoorbeeld de hoofdkostwinner ontslagen wordt en alle deelnemers in het gezin mee gaan tellen voor de indicator 'huishoudens met een lage werkintensiteit' betekent dit niet automatisch dat een huishouden onder het bestaansminimum komt. Dat laat onverlet dat veel gezinnen door de crisis zijn getroffen en door baanverlies of schulden (langdurig) moeten rondkomen van een laag inkomen. Het kabinet heeft daarom van meet af aan armoedebestrijding hoog op de agenda gezet. In het Regeerakkoord is afgesproken om het armoede- en schuldenbeleid te intensiveren. Hiervoor is 100 miljoen euro structureel per jaar beschikbaar gesteld.⁵⁰

Verder is recent het wetsvoorstel vereenvoudiging beslagvrije voet aanvaard, waarmee mensen met schulden voldoende geld moeten overhouden om in de basale kosten van levensonderhoud te voorzien. Met de wet wordt de berekening van deze beslagvrije voet eenvoudiger en wordt het proces van beslaglegging zodanig ingericht dat partijen beter van elkaars beslagleggende en incassoactiviteiten op de hoogte zijn. Hierdoor zal de beslagvrije voet aanzienlijk beter worden beschermd en wordt de beslagvrije voet weer de solide bodem zoals die is beoogd.

Kinderen mogen niet de dupe zijn van de financiële situatie binnen het gezin waarin zij opgroeien. Sociale uitsluiting kan tevens leiden tot onwenselijke economische en maatschappelijke gevolgen wanneer het talent van deze kinderen in de toekomst onvoldoende benut wordt. Gemeenten ontvangen jaarlijks reeds 90 miljoen euro van de hierboven genoemde 100 miljoen en zijn daarbij opgeroepen speciale aandacht te besteden aan kinderen. Veel gemeenten zetten een aanzienlijk deel van deze middelen in voor kinderen, bijvoorbeeld via het Kindpakket waarmee zij kinderen in armoede kunnen voorzien in concrete materiële zaken en om participatie op het gebied van sport en cultuur te bevorderen. In 2016 had 44% van de gemeenten een Kindpakket.⁵¹ Maar nog niet alle kinderen worden bereikt. Daarom stelt het kabinet vanaf 2017 structureel nog eens 100 miljoen euro extra beschikbaar aan gemeenten en een aantal maatschappelijke organisaties voor kinderen in armoede met daarbij de afspraak dat het geld in natura bij kinderen terecht komt.⁵²

---

⁴⁹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 33 682, nr. 15.

⁵⁰ Zie ook voorgaande NHPs.

⁵¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 24 515, nr. 81.

⁵² Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 24 515, nr. 378.
Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 24 515, nr. 380.

Eind 2015 heeft de staatssecretaris van SZW de (toenmalige) Kinderombudsman reeds gevraagd vervolgonderzoek te doen naar de wijze waarop armoede onder kinderen op lokaal niveau nog effectiever kan worden bestreden.⁵³ Medio 2016 heeft het Kabinet de Sociaal-Economische Raad (SER) om advies gevraagd over hoe armoede onder kinderen verregaand teruggedrongen kan worden.⁵⁴ Inmiddels heeft de Sociaal-Economische Raad haar advies 'Opgroeien zonder armoede' uitgebracht.⁵⁵ Deze inzichten zullen er aan bijdragen dat alle partijen die een bijdrage kunnen leveren aan het tegengaan van armoede onder kinderen hun beleid nog doeltreffender kunnen vormgeven.

Het kabinet is voorstander van een integrale aanpak van armoede. Dit betekent dat iedere situatie vanuit een breed perspectief wordt bekeken: van een gebrek aan inkomen tot sociale uitsluiting. Het betekent ook dat gekeken wordt naar de rol van en impact op verschillende domeinen, zoals werk, zorg, huisvesting en onderwijs. Tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap in de eerste helft van 2016 heeft Nederland zich ervoor ingezet om het belang van een integrale aanpak van armoede hoog op de EU-agenda te zetten en kennis tussen lidstaten uit te wisselen. Dit resulteerde in Raadsconclusies, waarmee alle EU lidstaten zich committeerden aan het voorkomen en tegengaan van armoede en sociale uitsluiting door middel van een integrale aanpak. De Raadsconclusies roepen lidstaten op om de uitwisseling van kennis, ervaringen en goede voorbeelden te intensiveren. Om dit te stimuleren, is aan de Raadsconclusies een addendum toegevoegd: een boekje met goede voorbeelden op het gebied van een integrale aanpak van armoede uit heel Europa.⁵⁶

Voor een integrale aanpak van armoede is constructieve samenwerking tussen alle betrokken partijen, zowel publiek als privaat, essentieel. In de jaren 2014 en 2015 heeft het kabinet daarom via een subsidieregeling jaarlijks 4 miljoen euro beschikbaar gesteld voor landelijke projecten van maatschappelijke organisaties die armoede- en schuldenproblematiek tegengaan. Deze regeling wordt ook voortgezet in 2016 en 2017 en het voornemen is om daar nog twee tijdvakken aan toe te voegen. De projecten moeten zich richten op kwetsbare groepen, waarbij voor 2016 en 2017 specifieke aandacht is voor kinderen die opgroeien in een gezin met een laag inkomen, jongeren met financiële problemen, alleenstaande oudergezinnen, huishoudens met een langdurig laag inkomen en niet-westerse huishoudens. Voor een integrale aanpak is het van belang om hierbij ervaringsdeskundigen te betrekken. EAPN Nederland heeft daarom in opdracht van SZW in 2016 een handreiking gepubliceerd over hoe gemeenten ervaringsdeskundigen kunnen inzetten. In 2016 is tevens de City Deal 'Inclusieve Stad' ondertekend.⁵⁷ Daarbij werken gemeenten en het Rijk samen bij het oplossen van vraagstukken waarmee gemeenten worden geconfronteerd bij het bereiken van de doelstellingen binnen het sociaal domein. De gemeenten in de deal geven aan waar ze tegenaan lopen. Die vraagstukken worden vervolgens met vereende kracht tot een oplossing gebracht waarbij de zienswijze van de cliënt, maatwerk en een integrale aanpak centraal staan met aandacht voor alle levensdomeinen van belang zoals gezondheid, welzijn, werk, inkomen, wonen, onderwijs en schuldenproblematiek.⁵⁸

Tabel 10. Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale doelstelling armoede en bestrijding sociale uitsluiting	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale EU-doelstelling: 100 duizend minder personen in "jobless huishoudens" dan in 2008 Realisatie 2015: 40 duizend meer personen in "jobless huishoudens" dan in 2008. 27 duizend minder dan in 2014	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • Structureel extra middelen voor armoede- en schuldenbeleid (vanaf 2015 €100 mln.) • Subsidieregeling voor maatschappelijke organisaties (€4 mln. in 2016 en 2017). • Structureel 100 miljoen extra voor 	<ul style="list-style-type: none"> • Werken op minimumloon vanuit een uitkering of een extra dag werk voor de tweede verdiener is meer lonend geworden. Meer alleenstaanden, alleenstaande ouders en tweede verdiemers met jonge kinderen zullen hierdoor gestimuleerd worden te gaan werken.

⁵³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016,, 24 515, nr. 359.

⁵⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016,, 24 515, nr. 357.

⁵⁵ Sociaal-Economische Raad, 2017, '[Opgroeien zonder armoede](#)'.

⁵⁶ Nederlands EU-Voorzitterschap, 2016, '[Integrated approaches to combating poverty and social exclusion](#)'.

⁵⁷ Staatscourant, 2016, Nr. 15265.

⁵⁸ City Deal Inclusieve Stad, 2016, '[Doen wat nodig is: experimenten die maatwerk mogelijk maken](#)'.

	<ul style="list-style-type: none"> • kinderen in armoede (vanaf 2017); • Verhoging van belastingkortingen voor werkenden. • Verhoging toeslagen (zorgtoeslag, huurtoeslag, kindgebonden budget,) kinderopvangtoeslag) • Financiële prikkels voor werkgevers om mensen in dienst te nemen • Intensievere begeleiding voor specifieke groepen werklozen • Experimenteren binnen de Participatiewet mogelijk maken. • Citydeals – oplossingen t.b.v. integraal maatwerk binnen sociaal domein. 	<ul style="list-style-type: none"> • Meer effectieve, efficiënte en duurzame bestrijding door integrale aanpak van armoede en schulden. • Specifieke investering in kinderen in armoede om sociale uitsluiting en toekomstige achterstand te voorkomen. • Versterking van samenwerking tussen publieke- en private partijen, wat resulteert in een breder en effectiever bereik van doelgroepen. • Meer kennis over effectiviteit van financiële prikkels en arbeids- en re-integratieverplichtingen om uitstroom naar werk vanuit de Participatiewet te realiseren. • Impact Citydeals: verdergaande vernieuwing te realiseren in het sociaal domein door integrale alternatieve arrangementen te ontwikkelen op het gebied van o.a. wonen, werk en inkomen, zorg, jeugdhulp en maatschappelijke ondersteuning. Het accent ligt op de meest kwetsbare huishoudens. Het betreft mensen die vaak zijn aangewezen op meerdere vormen van ondersteuning en gebaat zijn bij een integrale aanpak.
--	--	--

5. Betrokkenheid Parlement en overige belanghebbenden

De realisatie van de Europa 2020-strategie en de invulling van de landenspecifieke aanbevelingen, waarover beide in dit NHP wordt gerapporteerd, wordt niet alleen bewerkstelligd door de centrale overheid. Ook sociale partners, decentrale overheden en non-gouvernementele organisaties spelen een belangrijke rol, zowel in de vormgeving als uitvoering van beleid. Zij zijn dan ook, zoals gebruikelijk, geconsulteerd bij het opstellen van dit NHP. De inhoud en aanbieding van deze rapportage blijft de verantwoordelijkheid van het kabinet. De sociale partners lichten in een eigen bijdrage toe op welke wijze de sociale partners een bijdrage leveren aan de Europa 2020-doelen.⁵⁹

Het kabinet hecht grote waarde aan een breed draagvlak voor de Nederlandse positie in het Europees Semester. Het informeert de Tweede en Eerste Kamer op reguliere basis over de verschillende fases en stappen binnen het Europees Semester. Na het uitkomen van de voorstellen voor de meest recente landenspecifieke aanbevelingen in mei 2016, zijn de Tweede en Eerste Kamer geïnformeerd over de kabinetsappreciatie van de voorgestelde aanbevelingen.⁶⁰ Naar aanleiding van de publicatie van de 'Annual Growth Survey' en het 'Alert Mechanism Report' in november 2016, waarmee het Europees Semester 2017 van start is gegaan, zijn de Tweede en Eerste Kamer eveneens geïnformeerd over de kabinetsvisie op deze analyses.⁶¹ De Tweede en Eerste Kamer hebben voorafgaand aan diverse Raden over deze documenten (schriftelijk dan wel mondeling) met het kabinet kunnen overleggen.

Dit Nationaal Hervormingsprogramma wordt voor verzending naar de Commissie voorgelegd aan de Tweede en Eerste Kamer. Daarmee wordt de ruimte geboden om op nationaal niveau overleg te voeren over de besproken maatregelen en hervormingen. Net als in voorgaande jaren zal de Tweede en Eerste Kamer worden geïnformeerd over de landenspecifieke aanbevelingen die de Commissie in het kader van het Europees Semester 2017 zal voorstellen voor Nederland.

---

⁵⁹ Zie bijlage bij het Nationaal Hervormingsprogramma Stichting van de Arbeid, maart 2017, 'Bijdrage van de sociale partners aan het Nationaal Hervormingsprogramma in het kader van de EU-2020 strategie: maart 2016 – februari 2017'.

⁶⁰ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 21 501-20, nr. 1125;

Eerste Kamer, vergaderjaar 2015-2016, CXVII nr. F;

⁶¹ Tweede Kamer vergaderjaar 2015-2016, 21501-20, nr. 1170;

Eerste Kamer, vergaderjaar 2015-2016, CXXI nr. B.

Appendix A: Overige tabellen

Tabel 11. Kwalitatieve kenmerken van maatregelen gericht op landenspecifieke aanbeveling 1

LSA 1: budgettaire inspanningen & onderzoek en innovatie		Beschrijving van de belangrijkste maatregelen en de wijze waarop deze relateren aan landenspecifieke aanbevelingen				Begrotings-effecten	Kwalitatieve effecten
		Beschrijving maatregel	Wettelijke verankering	Geboekte voortgang laatste 12 mnd.	Nog te nemen stappen		
Beperken van de afwijking van de budgettaire middellangetermijn-doelstelling in 2016	Begrotingsbeleid	n.v.t	Rijksbegroting	Volgens de 2017 Winter Forecast voldoet Nederland in 2016 aan de MTO.	Nvt	Het feitelijke EMU-saldo verbeterd met 1,8% ten opzichte van 2015. De EMU-schuld verbeterd met 2,9%.	Draagt bij aan het vergroten van de schokbestendigheid van de Nederlandse economie.
Budgettaire aanpassing van 0,6% in 2017.	Begrotingsbeleid	n.v.t.	Rijksbegroting	Ook in 2017 voldoet Nederland op basis van de Autumn Forecast aan de MTO.	Nvt	Het feitelijke EMU-saldo verbeterd met 0,3% ten opzichte van 2016. De EMU-schuld verbeterd met 2,0%.	Draagt bij aan het vergroten van de schokbestendigheid van de Nederlandse economie.
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Wetenschapsvisie 2025	<p>De in 2015 gepubliceerde Nederlandse Wetenschapsagenda wordt geïmplementeerd. uitgekomen.</p> <p>De voorspelbaarheid en stabiliteit van de eerste geldstroom wordt vergroot worden door te werken met driejarige gemiddelden.</p> <p>De maatstaf voor promoties in de eerste geldstroom zal worden afgetopt op 20%.</p> <p>De nieuwe roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten wordt aangenomen. Belangrijke ontwikkelingslijnen voor de toekomst zijn het talentenbeleid en de impact van wetenschap.</p>		Zie voortgangsrapportage Wetenschapsvisie	nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&I	<p>Verbinding leggen tussen fundamenteel onderzoek met toepassingsgericht en praktijkgericht onderzoek rondom wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken</p> <p>Een bijdrage leveren aan multi- en interdisciplinair onderzoek</p> <p>Een meer gezamenlijke programmering door betrokken partijen mogelijk maken.</p> <p>Richting geven aan de Nederlandse inzet in Horizon 2020/Europees verband (Nationale Wetenschapsagenda);</p> <p>Meer investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten doen door het aannemen van een nieuwe roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten,</p>

Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Continuatie van verruimd budget van de MIT-regeling	Meer budget voor MIT-projecten voor het mkb en kennisinstellingen, i.s.m. regio's	Regeling Nationale EZ-subsidies	In 2017 is opnieuw 55 mln. aan bedrijven beschikbaar gesteld via de MIT-regeling.	Nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Een gecoördineerde inzet van instrumenten en middelen voor mkb-innovatie
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Werken aan stimulerende fiscale regelingen voor innovatie (WBSO)	Budget WBSO verruimd	Begrotingswet / Belastingplan	Een toename van het aantal bedrijven dat gebruik maakt van deze fiscale O&I regelingen	Nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Meer investeringen in O&I door bedrijven
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Stimuleren van publiek-private samenwerking	TKI-toeslag wordt PPS-toeslagregeling	Begrotingswet	Toename van de privaat ingelegde middelen in pps-projecten	Blijven werken aan de pps-omvang waarvoor TKI toeslag kan worden aangevraagd, stimuleren van hoog aandeel private financiering.	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Meer investeringen in O&I door bedrijven
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Budgettaire middelen voor de kwaliteit van onderwijs, onderzoek en innovatie vrijspelen	In de verschillende consolidatiepakketten van de afgelopen jaren is rekening gehouden met de kwaliteit van het onderwijs, onderzoek en innovatie door deze onderdelen van de begroting zoveel te ontzien en waar mogelijk te intensiveren. In het 6-miljardpakket is bijvoorbeeld jaarlijks additioneel €600 mln (0,1% van het bbp) vrijgemaakt voor onderwijskwaliteit	Begrotingswet	Begroting wordt uitgevoerd inclusief intensiveringen	Nvt	Deze maatregel kost jaarlijks €0,6 mld maar is al opgenomen in het pakket van €6 mld.	Het beleid moet bijdragen aan een hoog opleidingsniveau van de bevolking en een innovatieve economie
Werken aan randvoorwaarden voor de verbetering van particuliere O&I-uitgaven	Toekomstbestendige wet- en regelgeving die voldoende ruimte biedt aan innovatie, vernieuwing en ondernemerschap		nog niet van toepassing	Gerapporteerd over die situaties waarin innovatie wordt belemmerd door regelgeving, in het bijzonder t.a.v. de opkomst van digitale platforms en de deeleconomie.	De mogelijkheden verkennen en beproeven om meer flexibiliteit in te bouwen in wet- en regelgeving, zodat beter kan worden ingespeeld op technologische en maatschappelijke ontwikkelingen	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&I	Via wet- en regelgeving in concrete gevallen innovatie stimuleren, mogelijke belemmeringen in regelgeving zoveel mogelijk wegnemen, het creëren van een aantrekkelijk onderzoeks-klimaat
Werken aan randvoorwaarden voor de verbetering van particuliere O&I-uitgaven	Oprichting van Invest-NL			Kabinet heeft hiertoe op 10 februari 2017 besloten.	- Wetsvoorstel medio 2017 - Operationele start januari 2018 - kapitaalstorting € 2,5 mld.	Vergroting beschikbaarheid risicokapitaal voor innovatie en opschaling	Grotere hefboom van publieke middelen voor onderzoek en innovatie op private investeringen in O&I, demonstratie en opschaling van innovaties.

Tabel 12. Kwalitatieve kenmerken van maatregelen gericht op landenspecifieke aanbeveling 2

LSA 2: arbeidsmarkt		Beschrijving van de belangrijkste maatregelen en de wijze waarop deze relateren aan landenspecifieke aanbevelingen			Begrotings-effecten	Kwalitatieve effecten	
		Beschrijving maatregel	Wettelijke verankering	Geboekte voortgang laatste 12 mnd.	Nog te nemen stappen		
Bevordering arbeidsmarkttransities en wegnemen van arbeidsmarkt rigiditeiten	Ontslagrecht wordt eerlijker en activerender waardoor arbeidsmobiliteit (met name voor ouderen) verhoogd en arbeidsparticipatie bevorderd wordt	Modernisering ontslagrecht : versimpeling ontslagprocedures en verlaging van de maximale transitievergoeding (wordt niet altijd uitbetaald aan werknemer; kan worden ingezet voor bv. omscholing)	Wet Werk en Zekerheid	De vergoedingen die de rechter toekent bij ontslag zijn gedaald. De proceduretijden bij UWV zijn verkort waardoor ontslag sneller gerealiseerd kan worden. En als er tussentijds problemen worden geconstateerd dan worden die samen met sociale partners snel opgelost	Evaluatie in 2020.	Niet van toepassing	Verbeterde werking van de arbeidsmarkt, beperking te hoge ontslagvergoedingen en versterking rechtspositie van werknemers zonder permanente arbeidsovereenkomst.
	Betere balans tussen vast en flex	Verbetering positie van flexwerkers: duurketenbepaling verkort van 3 naar 2 jr.; periode tussen 2 opeenvolgende contracten verlengd van 3 naar 6 mnd	Wet Werk en Zekerheid	tijging van het aantal werknemers met een vast contract.	Nieuwe ketenbepaling treedt 1 juli 2015 in werking	Niet van toepassing	
	Verkleinen van het verschil in institutionele behandeling tussen zzp'ers en werknemers.	Beleidsmaatregelen langs de volgende drie lijnen: 1. bestrijding schijnzelfstandigheid; 2. aantrekkelijker maken van werkgeverschap; 3. toegankelijke bescherming voor zzp'ers.	O.a. Wet DBA.	Opschorting Wet DBA tot 1 januari 2018, met uitzondering van kwaadwillenden. In deze transitieperiode zal een herijking van de criteria "vrije vervanging" en "gezagsverhouding" worden onderzocht.	Een meer fundamentele oplossing is om de ontstane verschillen in institutionele behandeling tussen werknemers en zzp'ers te verkleinen.	Niet van toepassing.	

Tabel 13. Kwalitatieve kenmerken van maatregelen gericht op landenspecifieke aanbeveling 3

LSA 3: pensioenstelsel & woningmarkt		Beschrijving van de belangrijkste maatregelen en de wijze waarop deze relateren aan landenspecifieke aanbevelingen			Begrotings-effecten	Kwalitatieve effecten	
		Beschrijving maatregel	Wettelijke verankering	Geboekte voortgang laatste 12 mnd.	Nog te nemen stappen		
Herziening pensioenstelsel	Een transparanter, eerlijker voor alle generaties en schokbestendiger pensioenstelsel.	Uitwerking perspectiefnota	Niet van toepassing	In navolging van de hoofdlijnennotitie en het werkprogramma, heeft het kabinet op 8 juli 2016 de 'Perspectiefnota Toekomst Pensioenstelsel' naar de Tweede Kamer gestuurd. In deze Perspectiefnota brengt het kabinet in kaart welke opties er zijn voor de invulling van de vier hoofdlijnen en welke stappen er concreet gezet kunnen worden. Ook wordt ingegaan op de randvoorwaarden waarbinnen een nieuw stelsel moet passen en op hoe de transitie vormgegeven kan worden.	Het kabinet, sociale partners, pensioenuitvoerders en toezichhouders, gevoed door de wetenschap en jongeren- en ouderenorganisaties, zullen de komende jaren hard doorwerken om het nieuwe stelsel in 2020 mogelijk te maken.	Niet van toepassing	De perspectiefnota beoogt een stelsel waarin iedereen die werkt voldoende pensioen kan opbouwen. Een stelsel dat beter aansluit bij de arbeidsmarkt, zodat baanwisselingen geen ongewenste invloed hebben op de pensioenopbouw. Het perspectief is een stelsel dat begrijpelijker is en duidelijk over wat mensen kunnen verwachten. Een stelsel waarin mensen vertrouwen hebben en dat beter is toegesneden op de kenmerken en behoeften van deelnemers. En dat tegelijkertijd de sterke elementen van het huidige stelsel behoudt: de mogelijkheid om collectief, solidair en tegen relatief lage kosten pensioen op te bouwen.
Maatregelen nemen om de resterende verstoringen op de woningmarkt en de bevoordeling van schulden van huishoudens terug te dringen, met name door de hypotheekrenteaftrek te beperken.	Aflossing van hypotheekschulden fiscaal stimuleren en vermogensrisico's van huishoudens verlagen	Koppeling van recht op hypotheekrenteaftrek aan ten minste annuïtair aflossen binnen 30 jaar voor nieuwe hypotheek	Wet herziening fiscale behandeling eigen woning	Gerealiseerd in 2013	Niet van toepassing	Structurele opbrengst €5,2 mld.	Hoge schulden en daaraan gekoppelde financiële risico's voor huishoudens en banken worden beperkt. Draagt bij aan een betere en meer evenwichtige woningmarkt met minder financiële risico's.
	Afbouw fiscale hypotheekrenteaftrek voor nieuwe en bestaande gevallen	Het maximale aftrektarief, in de 4 ^e schijf wordt afgebouwd met 0,5%-punt per jaar	Wet maatregelen woningmarkt 2014 II	Gerealiseerd in 2014; per 1 januari 2017 is het maximale aftrektarief 50%	24 jaarlijkse stappen van 0,5%-punt per jaar van 50 naar 38%	Structurele opbrengst €0,77 mld.	
	Verlaging maximale <i>Loan to Value</i> ratio (LTV)	Jaarlijkse lineaire afbouw van maximale LTV van 106 tot 100% in 2018	Wet Financieel toezicht (Besluit gedragtoezicht financiële ondernemingen, Tijdelijke Regeling Hypothecair Krediet)	Gerealiseerd in 2013. Per 1 januari 2017 is de maximale LTV afgenomen tot 101%	Nog 1 stap van 1% naar een maximaal LTV van 100% in 2018	Structurele opbrengst €0,2 mld.	
	Koppeling van kostengrens Nationale Hypotheek Garantie (NHG) aan de gemiddelde huizenprijs	Per 1 januari 2017 is de kostengrens van de NHG weer gekoppeld aan de gemiddelde huizenprijs, net als het geval was voor de tijdelijke verhoging in 2009.	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Op 1 januari 2017 is de kostengrens NHG gekoppeld aan de gemiddelde huizenprijs (€245.000)	Niet van toepassing	Niet van toepassing

Tabel 14. Overzicht van belangrijkste nieuwe maatregelen die invulling geven aan de landenspecifieke aanbevelingen 2016

	Belangrijke nieuwe maatregelen voor de komende 12 maanden	Relatie tot landenspecifieke aanbeveling	Verwachte impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
LSA 1: Budgettaire inspanningen	<ul style="list-style-type: none"> Budgettaire aanpassing van 0,6% in 2017. 		Draagt bij aan het vergroten van de schokbestendigheid van de Nederlandse economie door het EMU-saldo te verbeteren en de EMU-schuld te verlagen.
LSA 1: onderzoek en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Budget WBSO en MIT verruimd t.o.v. begroting 2016. Uitvoering Nationale Wetenschapsagenda (NWA) en nieuwe NWO-organisatie gestart. Kennis- en Innovatiecontracten 2018-2019 krijgen, in samenhang met de NWA, een nieuwe focus gericht op maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën Besluit tot oprichting Invest-NL genomen. 	Maatregelen verhogen enerzijds de beschikbare overheidsmiddelen voor onderzoek en innovatie en versterken anderzijds de prikkels voor private partijen om meer in Nederland in onderzoek en innovatie te investeren.	Van de maatregelen wordt (op termijn) een positief effect verwacht op de O&O-intensiteit richting 2,5% bbp. Daarnaast is de verwachting dat Nederland zich op onderzoek en innovatie internationaal sterker kan profileren en dat de impact van publieke investeringen toeneemt ten faveure van maatschappelijk gewenste transities en toekomstig verdienvermogen.
LSA 2: arbeidsmarkt	<ul style="list-style-type: none"> Onderzoek- in overleg met onder andere sociale partners –hoe aan de criteria “vrije vervanging” en “gezagsverhouding” een concretere of andere invulling moet worden gegeven, die beter aansluit bij het huidige maatschappelijke beeld van een arbeidsverhouding. Toegang van zelfstandigen tot betaalbare sociale bescherming. 	Maatregelen dragen bij aan het oplossen van knelpunten rondom zzp'ers. Geldt met name voor de aanpak en terugdringing van schijnzelfstandigheid	Maatregelen dragen bij aan duurzame en bestendige arbeidsrelaties.
LSA 3: pensioenen	<ul style="list-style-type: none"> Uitwerking perspectiefnota ter voorbereiding toekomst pensioenstelsel. 	De voorgenomen hervorming zal de tweede pijler van het pensioenstelsel transparanter, eerlijker voor alle generaties en schokbestendiger te maken.	Het kabinet houdt bij deze ambitie de regie en zal gezamenlijk met het pensioenveld en sociale partners, gevoed door de wetenschap en jongeren- en ouderenorganisaties blijven doorwerken aan deze ambitieuze hervorming, , zodat invoering van een nieuw stelsel per 2020 mogelijk blijft.
LSA 3: woningmarkt	<ul style="list-style-type: none"> Het maximale aftrektarief, in de 4^e schijf wordt afgebouwd met 0,5%-punt per jaar Jaarlijkse lineaire afbouw van maximale LTV van 106 tot 100% in 2018 Per 1 januari 2017 is de kostengrens van de NHG weer gekoppeld aan de gemiddelde huizenprijs, net als het geval was voor de tijdelijke verhoging in 2009. 	Maatregelen worden genomen om de resterende verstoringen op de woningmarkt en de bevoordeling van schulden van huishoudens terug te dringen.	Op de koopmarkt heeft het kabinet maatregelen genomen om de hoge schulden en daaraan gekoppelde financiële risico's voor huishoudens en banken te beperken. Dit draagt bij aan beter werkende en meer evenwichtige woningmarkt met minder financiële risico's.

Tabel 15. Overzicht van belangrijkste nieuwe maatregelen die invulling geven aan de Europa 2020-strategie

EU-hoofddoelen Europa 2020-strategie	Belangrijkste nieuwe maatregelen voor de komende 12 maanden	Relatie tot Europa 2020- strategie	Verwachte impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Werkgelegenheid	<ul style="list-style-type: none"> Per 1 januari 2017 zijn de prikkels tot arbeidsparticipatie verder versterkt door arbeid nog lonender te maken middels diverse maatregelen. Het gaat hier o.a. om een verdere intensivering van de arbeidskorting. Ook trekt het kabinet middelen uit voor een financiële bijdrage voor werkgevers waardoor het financieel aantrekkelijker wordt om mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt aan te nemen (lage-inkomensvoordeel). Tenslotte heeft het kabinet aandacht voor kwetsbare groepen. Zo is vanaf 2017 het budget voor de WW-dienstverlening van het UWV structureel verhoogd tot 160 miljoen euro en zijn er ook scholingsvouchers beschikbaar, waarmee mensen zich kunnen omscholen naar een beroep met een beter perspectief op werk. De langdurige werkloosheid onder vijftigplussers pakt het kabinet samen met de sociale partners aan met het actieplan Perspectief voor Vijftigplussers. Ook biedt het kabinet werkgevers en werknemers meer mogelijkheden om in cao's afspraken te maken over transitievoorzieningen, omscholing en van-werk-naar-werk-begeleiding van werknemers, in geval van ontslag om bedrijfseconomische redenen. 	Dragen bij aan verhoging van de arbeidsparticipatie.	Hogere arbeidsparticipatie, met name van kwetsbare groepen.
Onderzoek en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> Er is € 20 mln. euro beschikbaar gesteld voor thematische prioritering van onderzoek in routes van de Nationale Wetenschapsagenda. Er is € 5mln.beschikbaar gesteld voor talentbeleid in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda Er is € 5 mln. beschikbaar gesteld om bij implementatie van de Nationale Wetenschapsagenda in te zetten op kennisbenutting en valorisatie Er is € 2 mln. beschikbaar om de kennisagenda's van OCW en andere departementen aan te laten sluiten bij routes van de Nationale Wetenschapsagenda. Waardoor ook meer synergie wordt nagestreefd door gezamenlijke programmering en daarbij publiek-publieke samenwerking te stimuleren. 	Draagt bij aan een beter klimaat voor onderzoeken innovatie	Meer cros sectorale samenwerking
Duurzame energie en klimaat	<ul style="list-style-type: none"> Verdere verruiming van de verplichtingenruimte in de SDE+ met daarbij 2 openstellingsrondes Tevens een verruiming van het budget voor de ISDE-regeling Een verdere inzet op de stimulering van monomestvergistings, geothermie, en hernieuwbare energieproductie bij sportaccommodaties Een verdere stimulering van energiebesparing 	Draagt bij aan het realiseren van het doel om in 2020 een aandeel hernieuwbare energie van 14% te realiseren	
Onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> Uitvoering van de Strategische Agenda voor Hoger Onderwijs en Onderzoek. Behoud van succesvolle elementen van de vorige aanpak van voortijdig schoolverlaten. Aanpak behelst grotendeels bestaande doelgroep, wel accent op jongeren in een kwetsbare positie en eerder uitgevallen jongeren. 	Dragen bij om percentage hoger opgeleiden stabiel boven de 40 te houden en om de totale groep voortijdig schoolverlaters verder terug te brengen.	<ul style="list-style-type: none"> Verhoging kwaliteit en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en versterking van talentontwikkeling en diversiteit binnen het hoger onderwijs en van de verbinding van het hoger onderwijs met de samenleving. Verdere verbetering en borging van de resultaten van beleid op het terrein van voortijdig schoolverlaten. Sluitende aanpak voor jongeren in een kwetsbare positie.
Sociale inclusie	Belangrijkste maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> Structureel extra middelen voor armoede- en schuldenbeleid (vanaf 2015 	De maatregelen dragen bij aan het verminderen van armoede en sociale exclusie.	<ul style="list-style-type: none"> Werken op minimumloon vanuit een uitkering of een extra dag werk voor de tweede

	<p>€100 mln.) waarmee lagere overheden hun gemeentelijk armoedebeleid vormgeven en verder ontwikkelen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Subsidieregeling voor maatschappelijke organisaties (€4 mln. in 2016 en 2017). • Structureel 100 miljoen extra voor kinderen in armoede (vanaf 2017); • Verhoging van belastingkortingen voor werkenden. • Verhoging toeslagen (zorgtoeslag, huurtoeslag, kindgebonden budget,) kinderopvangtoeslag) • Financiële prikkels voor werkgevers om mensen in dienst te nemen • Intensievere begeleiding voor specifieke groepen werklozen • Ondersteuningsprogramma ter ontwikkeling en verder professionalisering van de gemeentelijke schuldhulpverlening met vroegsignalering en preventie als een van de thema's/aandachtspunt voor lokale overheden. 		<p>verdiener is meer lonend geworden. Meer alleenstaanden, alleenstaande ouders en tweede verdiener met jonge kinderen zullen hierdoor gestimuleerd worden te gaan werken.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Meer effectieve, efficiënte en duurzame bestrijding door integrale aanpak van armoede en schulden. • Specifieke investering in kinderen in armoede om sociale uitsluiting en toekomstige achterstand te voorkomen. • Versterking van samenwerking tussen publieke- en private partijen en dus breder en effectiever bereik van doelgroepen.
--	---	--	--